

”Ollaan herkällä korvalla ja silmällä”

Päiväkodin henkilökunnan kokemuksia lasten vertaisryhmästä
syrjäytymisestä ja sen ennaltaehkäisystä

**Alina Kankainen
Jaana Koistinen
Tiina Lappi**

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala		
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn tekijä(t) Alina Kankainen, Jaana Koistinen ja Tiina Lappi		
Työn nimi "Ollaan herkällä korvalla ja silmällä" Päiväkodin henkilökunnan kokemuksia lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä ja sen ennaltaehkäisystä		
Päiväys	Sivumäärä/Liitteet	56/3
Ohjaaja(t) Mira Polón ja Mervi Tikkanen		
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t) Kunnallinen päiväkotitoimi Pohjois-Savossa		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyössä tutkittiin lasten syrjäytymistä vertaisryhmästä ja sen ennaltaehkäisyä päivähoitossa. Tutkimuksen tavoitteena oli luoda päivähoiton työyhteisölle kehitysideoita, joiden pohjalta työntekijät voivat ehkäistä lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä jo varhaisessa vaiheessa. Tutkimusongelmana oli "Miten lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä voidaan ennaltaehkäistä?".</p> <p>Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla kahdeksaa päiväkodin työntekijää. Tutkimusmenetelmäksi valittiin kvalitatiivinen tutkimus ja aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelu. Haastattelun aineiston analysointimenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Sisällönanalyysin pohjalta tehtiin johtopäätökset tutkimuskysymyksiin peilaten.</p> <p>Vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijöitä ilmeni haastattelujen perusteella päiväkodissa paljon ja jopa enemmän kuin ennen. Haastattelujen mukaan erityistä tukea tarvitsevat lapset voivat helpommin altistua vertaisryhmästä syrjäytymiselle. Lapsilla, jotka ovat vaarassa syrjäytyä vertaisryhmästään, on usein negatiivinen minäkäsitys sekä heikko itsetunto. Vertaisryhmästä syrjäytymisellä voi olla hyvin laaja-alaisia ja kauaskantoisia vaikutuksia. Haastattelujen ja teorian pohjalta voidaan päätellä myös, että vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyn keinot voidaan jakaa yksilöön, lapsiryhmään, kasvatuskumppanuuteen ja työyhteisöön liittyviin tekijöihin. Johtopäätösoiossa on konkreettisia esimerkkejä vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyyden mahdollisiksi jatkotutkimusaiheiksi nousivat toiminnallinen lapsen itsetuntoa tai sosiaalisia taitoja vahvistava pienryhmätoiminta, päivähoiton kasvatushenkilöstön havainnointi lasten välisen vertaisvuorovaikutuksen edistämisen näkökulmasta tai lasten näkökulman tutkiminen vertaisvuorovaikutuksesta.</p> <p>Raportti sisältää teoriaa vertaisryhmästä syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä tekijöistä. Siinä käsitellään yleisesti syrjäytymiskäsitettä, lasten sosiaalista kehitystä ja vertaisryhmän merkitystä lapselle, vertaisryhmästä syrjäytymistä sekä sen ennaltaehkäisyä. Tutkimuksen kulku -osiossa kerrotaan yksityiskohtaisesti tutkimuksen eri vaiheet. Lisäksi tuodaan esille tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset sekä pohditaan tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä.</p>		
Avainsanat syrjäytyminen, vertaisryhmä, psykososiaalinen kehitys, negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi		

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Degree Programme in Social Services			
Author(s) Alina Kankainen, Jaana Koistinen and Tiina Lappi			
Title of Thesis Children ´s day-care center personnel experiences of peer group exclusion and its prevention			
Date		Pages/Appendices	56/3
Supervisor(s) Mira Polón and Mervi Tikkanen			
Client Organisation/Partners Communal day-care center in Northern Savonia			
<p>Abstract</p> <p>The aim of this thesis was to study social exclusion of children and its prevention in day care. The purpose was to create improvement ideas for a day care work community, which can be used to prevent social exclusion from peer groups already in early stages. The research problem was “how social exclusion of children can be prevented?”</p> <p>The research material was collected by interviewing eight workers of the day-care center. The qualitative research was chosen as the research method and the material collection method was theme interview, because it was the most suitable for the research subject. Interview material was analyzed with theory directional analysis of the content. Conclusions were made based on the analysis of the content reflecting the research questions.</p> <p>Based on the interviews of this research it can be inferred that social exclusion of children occurs in the action of day care. There exists lots of risk factors of social exclusion from peer groups and those are more frequent nowadays than before. According to the interviews particular support is needed for children, who can be easily exposed to social exclusion. Children, who have a risk of social exclusion, often have a negative self-image and poor self-esteem. Social exclusion from the peer group can have very all-round and far-reaching effects. Based on the interviews and theory it can be concluded that means of prevention of social exclusion from the peer group can be shared by individual, child group, parenting partnership and work community factors. There are concrete examples of preventing social exclusion from the peer group in the conclusion part. Possible follow-up research themes arose during the study. One was a functional small group work, which promotes children’s self-esteem or social skills. The others were day care personnel’s observation of peer group interaction between children from a promotional perspective or research from the child perspective of peer group interaction.</p> <p>The report includes theory about social exclusion from the peer group and its factors. General concepts of social exclusion, social development of children, meaning of peer group for children, social exclusion from the peer group and prevention of it are discussed in the report. Different phases of research are explained in the methods part of the research. Also results, conclusions and considerations of reliability and ethicalness of this research are reported.</p>			
<p>Keywords social exclusion, peer group, psychosocial development, circle process of negative interaction</p>			

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	LAPSEN SYRJÄYTYMINEN	8
2.1	Syrjäytyminen käsitteenä	8
2.2	Lapsen kehitys ja vertaisryhmän merkitys.....	10
2.3	Vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijät.....	14
2.3.1	Torjunta.....	14
2.3.2	Kiusaaminen.....	16
2.3.3	Yksinäisyys.....	17
2.4	Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisy.....	18
2.4.1	Yksilöön liittyvät keinot.....	18
2.4.2	Lapsiryhmään liittyvät keinot.....	20
2.4.3	Kasvatuskumppanuuteen liittyvät keinot.....	23
2.4.4	Työyhteisöön liittyvät keinot.....	24
2.5	Sosiaalisen vuorovaikutuksen interventiomalli	24
3	TUTKIMUKSEN KULKU.....	27
3.1	Tavoitteet ja tutkimusongelma.....	27
3.2	Tutkimusmenetelmän valinta ja sisällönanalyysi	28
3.3	Luotettavuus ja eettisyys.....	30
4	TULOKSET	34
4.1	Vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmeneminen päiväkodissa.....	34
4.2	Vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisy	40
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITYSIDEAT	46
6	POHDINTA.....	50
	LÄHTEET.....	53

LIITTEET

liite 1 Teemahaastattelurunko

liite 2 Kuvaus kehitysideoista

liite 3 Kirje toimeksiantajalle

1 JOHDANTO

Tutkimme opinnäytetyössämme lasten syrjäytymistä päiväkodin vertaisryhmästä ja sen ennaltaehkäisyä. Lasten oikeuksien yleissopimuksen mukaan lasta tulee kohdella tasavertaisesti eikä lapsia saa syrjiä. Tämä sama arvo on kirjattu myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, koska sitä pidetään tärkeänä arvona varhaiskasvatuksessa. (Stakes 2005, 14.) Aikaisemmin lasten sosiaalista kehitystä tutkittaessa on kiinnitetty eniten huomiota lapsen ja vanhemman väliseen sosiaaliseen suhteeseen. Lasten vertaissuhteet ovat saaneet nykyisin enemmän painoarvoa. Lisäksi on ymmärretty, miten suuri merkitys niillä on lapsen kehitykselle. (Bee & Boyd 2010, 296.) Näin ollen myös lasten syrjäytymistä on alettu tutkia enemmän. Turun Yliopiston Kasvatustieteiden laitoksella on tehty Pienten lasten sosiaaliset suhteet -tutkimusprojekti ja sen mukaan syrjäytymiskierre voi alkaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. (Laine & Neitola 2002, 3.) Lasten syrjäytymistä on tutkittu myös ulkomailla. Esimerkiksi UNICEF on kiinnittänyt huomiota lasten syrjäytymiseen sekä sen ennaltaehkäisyyn Euroopassa (Micklewright 2002, 5).

Sosiaalisesta näkökulmasta tarkasteltuna lapsen kehitystä tukevia tekijöitä ovat vertais- ja ystävyysuhteet. Vertais- ja ystävyysuhteilla on erilaisia vaikutuksia lapsen kehitykseen. Lapsella on inhimillinen tarve kuulua johonkin ryhmään. (Laine 2002d, 15–17.) Vertaisryhmä on lapsen sosiaalinen verkosto, jossa lapsi voi tuntea hyväksyntää ja yhteenkuuluvuutta (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 161). Ensimmäiset ystävyysuhteet muodostuvat usein jo päivähoidossa. Päiväkodin vertaisryhmässä lapsi oppii sosiaaliseen kehitykseen liittyviä tärkeitä taitoja, kuten toisten huomioon ottamista. Tällöin lapsi oppii huomioimaan toisten tuntemukset sekä mukauttamaan omaa toimintaansa sen mukaan. (Bee & Boyd 2010, 297.) Lapsi tarvitsee näiden taitojen hallitsemiseen ja ystävyysuhteiden muodostamiseen kasvattajien tukea, läsnäoloa ja ohjausta (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1). Lapselle voi syntyä sosiaalista tyytymättömyyttä ja sopeutumisongelmia, jos hänellä on vähän myönteistä kanssakäymistä vertaisryhmässä. Vakavia riskitekijöitä lapsen kehitykselle ovat vertaisryhmän ulkopuolelle jääminen ja epäsuosio. (Laine 2002c, 2.)

Aiheen mielenkiintoisuuden ja ajankohtaisuuden vuoksi valitsimme lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ja sen ennaltaehkäisyn tutkimusaiheeksemme. Yksi sosionomin tärkeimmistä ammattieettisistä periaatteista on osallisuuden lisääminen asiakkaiden parissa. Siihen kuuluu olennaisena osana syrjäytymisen ehkäisy. Ammattieettiset periaatteet ja ohjeet ohjaavat työelämässä sosionomin toimintaa ja näiden tulee näkyä sosionomin työskentelyssä. (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2009, 186–188.) Tämän vuoksi olemme halunneet rajata lasten syrjäytymisen tutkimisen sosiaaliseen näkökulmaan. Käytämme aiheen tarkastelussa apuna Kaarina Laineen kehittämää negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi -

mallia. Opinnäytetyömme avainkäsitteitä ovat syrjäytyminen, vertaisryhmä, psykososiaalinen kehitys ja negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi.

Tavoitteenamme oli luoda työyhteisölle kehitysideoita, joiden pohjalta he voivat ehkäistä lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä jo varhaisessa vaiheessa. Tutkimusmenetelmänä käytimme kvalitatiivista tutkimusta. Tutkimusongelmamme oli ”Miten lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä voidaan ennaltaehkäistä?”. Haastattelimme tutkimustamme varten kahdeksaa päiväkodin työntekijää, joilla on laajasti kokemusta varhaiskasvatuksessa työskentelystä. Teemahaastatteluissa keräsimme tietoa koko heidän työuransa ajalta.

Opinnäytetyössämme käsittelemme yleisellä tasolla syrjäytymiskäsitettä lapsitutkimuksessa sekä lasten sosiaalista syrjäytymistä vertaisryhmässä. Pohdimme myös, millaisia vaikutuksia lapsen varhaisella kehityksellä voi olla lapsen myöhempisiin sosiaalisiin suhteisiin. Tuomme teoriakirjallisuuden pohjalta esille, miten lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä voi ennaltaehkäistä ja miten siihen voidaan puuttua. Lopuksi esittelemme saamamme tutkimustulokset ja johtopäätökset. Arvioimme myös tutkimuksemme luotettavuutta ja eettisyyttä.

2 LAPSEN SYRJÄYTYMINEN

2.1 Syrjäytyminen käsitteenä

Syrjäytymisen käsite on laaja ja sillä on monia merkityksiä. Syrjäytyminen ymmärretään käsitteenä lähes poikkeuksetta kielteiseksi. Syrjäytymistä voidaan kuvata prosessina, joka voi tapahtua pitkällä tai lyhyellä aikavälillä. Syrjäytymisellä tarkoitetaan sivuun joutumista vaikuttamisen ja vallan käytöstä, sosiaalisista suhteista, mahdollisuuksista osallistua työhön, yhteisölliseen toimintaan ja kulutukseen. Ihminen tai ihmisryhmä voidaan syrjäyttää yhteisöstä, jos heidän osallisuuttaan sekä kansalaisuuttaan kyseenalaistetaan ja heidän mielipiteitään ei kuulla. (Laine, Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, 11–12.) Syrjäytyminen voi tapahtua, jos ihminen kärsii useista eri ongelmista, kuten työttömyydestä, heikosta terveydestä, huonoista perhesuhteista ja alhaisesta toimeentulosta (Micklewright 2002, 5). Syrjäytyminen tarkoittaa siis sitä, että yksilö tai ryhmä vieraantuu yhteiskunnasta (Raunio 2006, 9–12).

Syrjäytyminen voidaan nähdä siirtymisenä yhdestä tilasta toiseen, esimerkiksi terve ihminen sairastuu ja menettää työkykynsä, perheyhteisö hajoaa ja tästä seuraa yksinäisyyttä, tai hyvin toimeentulevasta tulee huono-osainen. Tilanne siis muuttuu hyvästä huonoksi tai vaikeaksi. Usein syrjäytymisprosessissa voidaan tunnistaa vaara- ja riskitilanteita, jotka edesauttavat joutumista heikkoon asemaan. Lopputuloksena prosessi tuottaa syrjäytyneen aseman ja syrjäytymisen tilan. (Laine ym. 2010, 13.) Syrjäytymiskäsitettä pidetään edelleen ”tabuna” ja sille pyritään löytämään vaihtoehtoisia ja lieventäviä merkityksiä. Ajatuksena on, että lieventämällä merkityksiä todellisuudesta ei synny liian negatiivista kuvaa. Välteltäessä syrjäytymiskäsitettä puhutaan heikommin toimeentulevista, vaikeuksiin joutuneista ja vähä- tai huono-osaisista. (Laine ym. 2010, 12.)

On katsottu, että syrjäytymistä ei voida soveltaa lapsiin syrjäytymisprosessin pitkäkestoisuuden vuoksi. Lukuisat psykologian ja kasvatustieteiden tutkimukset kuitenkin osoittavat, että epäsuotuisat kasvuolot ja kodin sosiaaliset ongelmat ovat yhteydessä lapsen epäsuotuisaan kehitykseen. Epäsuotuisa kehitys voi olla merkittävä syrjäytymisriski jo lapsuudessa. (Laine 2002c, 2.) Myös pitkäaikaiseen seuranta-aineistoon perustuva tutkimustulos on tuonut ilmi, että syrjäytyminen on usein jo lapsuusiässä alkava prosessi (Kajanoja 2001, 201). Tämän vuoksi on tärkeää, että lasten syrjäytymistä tutkitaan, jotta löydettäisiin keinoja puuttua siihen ajoissa (Laine 2002c, 2).

Syrjäytymisriskejä lapsen kehityksessä voivat olla epävakaa perhe-elämä, epäsuotuisa vanhemmuus, lapsen epätydyttävä sosiaalinen maailma sekä epäsuotuisa oppimisympäristö. Syrjäytymisriskejä voivat olla myös ongelmat psyykkisessä hyvinvoinnissa, oppimisvaikeudet sekä puutteet sosiaalisessa kompetenssissa. (Laine 2002c, 2.) Sosiaalisella kompetenssilla tarkoitetaan henkilön kykyä käyttää ympäristössä olevia sekä henkilökohtaisia voimavaroja onnistuneesti ja näin ollen saavuttaa sosiaalisia ja henkilökohtaisia tavoitteita. Sosiaalista toimintakykyä ovat sosiokognitiiviset taidot, kuten kyky ymmärtää muiden aikomuksia ja tunteita sekä arvioida oman käyttäytymisen seurauksia. Sosiaaliseen toimintakykyyn kuuluvat myös sosiaaliset taidot, kuten kyky yhteistoimintaan, assertiivisuus eli jäämäkkyys, selkeä kommunikointi sekä empaattisuus. (Pölkki 2001, 128–129.)

Lasten syrjäytyminen voidaan määritellä joutumisena ulos tärkeiltä sosiaalisilta areenoilta sekä elämäntahallinnan ongelmoina. Lasten elämäntahallintaa voidaan tarkastella kompetenssi- eli toimintakykyisyyden kautta sekä syrjäytymisenä normaalista psykososiaalisesta kehityksestä. Yleisesti kompetenssilla tarkoitetaan hallinnan ja osaamisen tunnetta sekä kykyä selviytyä ongelmallisista tilanteista kehittäville tavoilla. Lapsuusiässä syrjäytymisuhkia ovat heikot kompetenssit ja turvattomuus sekä itsearvostuksen ja koetun pätevyyden puute. Syrjäytymistä lapsilla edistävät sosiaalisen ja muun tuen puute sekä lähiyhteisön torjuntamekanismit, kuten kiusaaminen. (Pölkki 2001, 128–129.) Syrjäytymisessä voidaan puhua sosiaalisesta periytyvyydestä. On tavallista, että erilaiset sosiaaliset ongelmat siirtyvät sukupolvelta toiselle psykologisten ja sosiaalisten mekanismien myötä. (Laine 2002c, 1.) Siksi olisi tärkeää, että erilaisiin riski- ja vaaratekijöihin puututtaisiin jo lapsena, jotta syrjäytymisen kierre sukupolvelta toiselle saataisiin katkaistua.

Erilaiset riski- ja suojatekijät vaikuttavat lapsen epäsuotuisaan tai suotuisaan kehitykseen. Nämä vaikuttavat aina aikuisiälle saakka ja ne voimistavat alkanutta kehityssuuntaa. Yksilöön liitettäviin suojatekijöihin kuuluvat myönteinen minäkäsitys, hyvä itsetunto ja itseluottamus, positiivinen temperamentti, älyllinen kyvykkyys, läheiset toverisuhteet sekä positiivinen sosiaalinen orientaatio. Lapsen kehityksen riskitekijöitä ovat emotionaalinen kypsyyttömyys, heikko itsetunto, eristäytyminen, sosiaalinen kyvyttömyys ja vertaissuhteissa torjuttu tuleminen. Perheeseen liitettäviä suojaavia tekijöitä ovat vanhempien ohjaus ja valvonta, perheen suojaverkosto, läheiset, lämpimät suhteet perheenjäsenten välillä sekä sopivat kasvatustahallinnat. Perheeseen liittyviä riskitekijöitä katsotaan olevan esimerkiksi perheenjäsenten psyykkiset tai fyysiset sairaudet, vanhempien matala koulutustaso, perhe-elämän toimimattomuus, tehottomuus vanhempana, epäjohtomukaiset kasvatustahallinnat ja vanhempien avio-ongelmat. (Laine & Talo 2002, 149.)

Sosiaaliseen kontekstiin liittyviä suojatekijöitä ovat esimerkiksi siteet perheen ulkopuolisiin aikuisiin ja yhteisöihin. Riskitekijöinä sosiaalisessa kontekstissa ovat sosiaalisen tuen puute, epäsosiaalisesti käyttäytyvä vertaisryhmä ja yhteiskunnan heikot auttamis- ja hoitoressurit. Monet edellä mainitut kehityksen riski- ja suojatekijät tulevat ilmi erilaisissa sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Eri riskitekijät lisäävät negatiivisia ja suojatekijät positiivisia seurauksia lapsen kehityksessä. Häiriöiden kehittyminen on sitä todennäköisempää, mitä useammalle riskitekijälle lapsi joutuu altistumaan. Kasautuvien ongelmien alkaminen jo varhaislapsuudessa aiheuttaa lapsen sosiaaliseen kompetenssiin, psyykkiseen hyvinvointiin sekä oppimiseen liittyviä vakavia syrjäytymisriskejä. (Laine & Talo 2002, 149.)

2.2 Lapsen kehitys ja vertaisryhmän merkitys

Lapsen sosiaaliset suhteet ovat tärkeä lapsen sosiaalista sekä muutakin kehitystä tukeva tekijä (Laine 2002d, 16–20). Lapsen sosiaalisuus ja sosiaalisten taitojen kehitys perustuvat varhaislapsuuden kokemuksiin. Sosiaalisten taitojen oppimisprosessi on erilainen jokaisen ikäkauden aikana. Keskeinen osa myös sosiaalisten taitojen oppimisessa on varhaisella kiintymyssuhteella. Kiintymyssuhde saa aikaan sen, että lapsi kykenee luottamaan ihmisiin ja myöhemmin myös toimimaan yhdessä heidän kanssaan. Näin ollen ensimmäisten sosiaalisten taitojen oppiminen tapahtuu vanhempien kanssa vuorovaikutuksessa. Pienen lapsen ensimmäiset vuorovaikutuskokemukset saattavat heijastua aikuisuuteen saakka. Jos varhaiset ihmissuhteet ovat luotettavia, turvallisia ja pysyviä, se näkyy myöhemmin aikuisuudessa luottavaisuutena toisiin ihmisiin. Luottamuksen ja turvallisuuden puute varhaislapsuuden ihmissuhteissa voi johtaa siihen, että ihminen ei myöhemmin elämänsä aikana kykene kestämään emotionaalisia ristiriitoja. Tällöin seurauksena saattaa olla, että hän joutuu yhä uudestaan etsimään riittävän luotettavan ihmisen seuraa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 7–8.)

Pienen lapsen kehitykseen vaikuttaa ratkaisevasti siis kiintymyssuhteiden laatu. Kasvaakseen hyvinvoivaksi ja tasapainoiseksi ihmiseksi joka pystyy solmimaan laadukkaita ihmissuhteita, tulee varhaisten kiintymyssuhteiden olla kunnossa. (Tamminen 2004, 63.) Englantilainen lastenpsykiatri ja psykoanalyttikko John Bowlby (1907–1990) selosti teoriaansa kiintymyksen merkityksestä ihmisen kehitykselle ensimmäisen osan trilogiassa *Attachment and Loss*, joka julkaistiin 1960-luvun lopulla. Hän selosti siinä myös tutkimustuloksiaan siitä, kuinka lapsen kokemat erot varhaislapsuudessa, kaltoinkohtelu sekä laiminlyönti voivat vaikuttaa hänen elämäänsä ja kehitykseensä. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 117.) Myös monissa muissa tutkimuksissa on osoitettu, että jos lapsen tarpeet jätetään huomioimatta, ja jos hänellä on toistuvia hylätyksi tulemisen kokemuksia, voi hänelle myöhemmin tulla itsetuntovaurioita. Tällaisen hoitosuhteen seurauksena voi lapsella olla myös vähäinen itse-

luottamus, kyvyttömyyttä toimia vastoinkäymisten tullessa sekä joustamattomuutta uusissa tilanteissa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 128.)

Kolme ensimmäistä ikävuotta ovat hyvin merkityksellisiä lapsen persoonallisuuden perusrakenteen kannalta. Jos lapsen kehityksessä on tässä vaiheessa vakavia puutteita, saattavat vaikutukset heijastua aikuisuuteen saakka. Lapsen kolme ensimmäistä ikävuotta ovat tärkeitä myös oman minuuden tunteen syntyminen kannalta. Tällöin lapsi oppii ymmärtämään oman ainutkertaisuutensa. Hän myös oppii ymmärtämään muiden ihmisten käytöstä sekä säätelemään omaa käyttäytymistään, ja sitä kuinka reagoidaan muiden mielialoihin sekä viesteihin. Tällaisten taitojen oppiminen vaatii turvallisten aikuisten kanssa läheistä vuorovaikutusta. (Keltikangas-Järvinen 2012, 21.)

Tärkeimpiä lapsen kehitystä tukevia sosiaalisia tekijöitä ovat myönteiset toverisuhteet ja vertaisryhmän hyväksyntä. Vertaisilla tarkoitetaan tässä kontekstissa lapsia, jotka ovat suurin piirtein samalla kehitystasolla kognitiivisessa, emotionaaliossa sekä sosiaalisessa kehityksessä. (Salmivalli 2005, 15.) Vertaisryhmä on lapsen kehityksen kannalta tärkeä siksi, että siinä toimiessaan lapsi oppii sosiaalisia taitoja, sosiaalista vertailua, itsetuntemusta ja sosiaalisen todellisuuden ymmärtämistä. Vertaisryhmän hyväksyntä vaikuttaa myös positiivisesti lapsen päiväkotiin sopeutumiseen sekä myöhemmin kouluun sopeutumiseen. (Laine 2002d, 16–20.) Ystävyyssuhteiden ja vertaisryhmän kehityksellinen vaikutus perustuu siihen, että vuorovaikutussuhteet tarjoavat lapselle sellaisen oppimisympäristön, jossa perustaidot kehittyvät (Laine 2005, 207.) Esimerkiksi lapsen itsesäätelyn kehitykselle vertaisryhmä on erityisen tärkeä. Ikätovereiden kanssa toimiessaan lapsi pystyy tarkkailemaan muiden käyttäytymistä sekä vertaamaan omaa toimintaansa siihen. Tärkeitä itsesäätelytaitoja ovat esimerkiksi omien mielihalujen sekä tunteiden ilmaisun hallitseminen. (Aro 2004, 244.)

Vertaisryhmässä lapsen sosioemotionaaliset ja sosiokognitiiviset taidot kehittyvät, ja niiden ansiosta lapsi pystyy toimimaan sosiaalisessa ympäristössään (Laine 2005, 207). Sosioemotionaalisilla taidoilla tarkoitetaan omien sekä muiden tunteiden havaitsemista ja käsitteilyä. Jos ihminen hallitsee nämä taidot, hän pystyy asettumaan toisen asemaan ja tuntemaan sen, miltä toisesta ihmisestä tuntuu. Tämä auttaa lasta toimimaan sosiaalisissa tilanteissa muut huomioonottavalla tavalla. Sosiokognitiiviset taidot auttavat ihmistä jäsentämään vuorovaikutustilanteissa saamaansa informaatiota niin, että tarkkaavaisuus suuntautuu vuorovaikutustilanteessa olennaisimpaan asiaan. Havainnoimiaan tietoja tulkitsemalla, suhteuttamalla ja muokkaamalla ihminen pystyy ennakoimaan omien toimintojensa mahdollisia seurauksia. (Laine 2005, 114.) Vertaisryhmän ja sosiaalisten verkostojen olemassaolo ei pelkästään riitä takaamaan lapsen kehitystä, vaan merkityksellinen tekijä näissä suhteissa on niiden laatu (Laine 2005, 207).

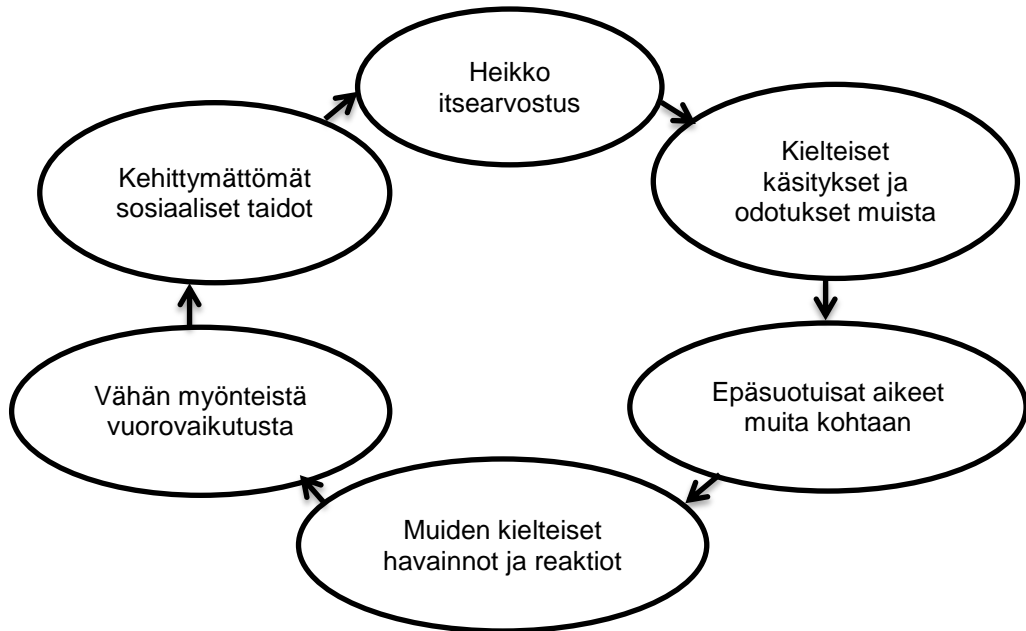
Synnyynnäinen temperamenttipiirre määrää, kuinka sosiaalinen ihminen on. Temperamentilla on näin ollen vaikutusta siihen, kuinka tärkeitä toiset ihmiset ja heidän seuransa on henkilölle, vai onko hän mieluummin yksin. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan ihmisen kykyä tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Niillä tarkoitetaan myös taitoja analysoida sosiaalisia tilanteita, toisten mielialojen ymmärtämistä sekä ongelmanratkaisu- ja neuvottelutaitoja. Sosiaalisesti taitava kykenee myös ennakoimaan, mihin hänen tekemänsä ratkaisut johtavat. Synnyynnäinen sosiaalinen temperamenttipiirre voi helpottaa sosiaalisten taitojen oppimista, mutta se ei kuitenkaan ole välttämätön. Näin ollen kuka tahansa kykenee oppimaan sosiaaliset taidot. (Keltikangas-Järvinen 2012, 49–50.)

Jo varhaiskasvatusikäiset lapset ovat tietoisia ryhmän sisäisestä dynamiikasta ja siitä minäkäläinen on kunkin lapsen sosiaalinen status. Sosiaalinen status muodostuu muiden lasten arviointien perusteella. Jokaisella lapsella on siis tietynlainen sosiaalinen asema ja rooli, jonka mukaan hänen oletetaan myös käyttäytyvän. (Bee & Boyd 2010, 298.) Vertaisryhmän sisäinen sosiaalinen hyväksyntä määräytyy usein lapsen käyttäytymistapojen ja temperamentin piirteiden mukaan. Lapsen synnyynnäisellä temperamentilla on vaikutusta siihen, millä tavoin ympäristö reagoi lapseen. Helposti kontaktia ottavalle lapselle hymyillään herkästi. Hymy olisi kuitenkin enemmän tarpeen vähemmän sosiaaliselle ja totiselle lapselle hyvän itsetunnon kehittymisen kannalta. Näin ollen ympäristö voi vahvistaa joko positiivisesti tai negatiivisesti lapsen alkanutta temperamentin kehitystä. (Keltikangas-Järvinen 2008, 109–110.) Aina lapsen asema yhteisössä ei määräydy lapsen käytöksen mukaan, vaan syitä voivat olla niin sanotut pinnallisemmat asiat, kuten esimerkiksi ulkonäkö, motoriset taidot tai fyysiset poikkeavuudet (Salmivalli 2005, 29).

Lapsella voi ilmetä ongelmia ryhmään liittymisessä ja ystävien saamisessa. Vähäinen myönteinen vuorovaikutus vertaisryhmän kanssa voi aiheuttaa lapselle sosiaalista tyytymättömyyttä sekä sopeutumisongelmia. (Laine 2002c, 2.) Lapsen sosiaaliin vaikeuksiin voi olla monenlaisia syitä, eikä syy-seuraussuhdetta voida aina tarkkaan määritellä. Syitä voivat olla lapsen negatiivinen käyttäytyminen vertaisryhmässä, muiden syrjivä käytös tai molemmat yhtäaikaaisesti. Tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä ovat myös konteksti sekä niissä olevat erilaiset odotukset. (Pihlaja 2004b, 219.)

Vakavia riskitekijöitä lapsen kehitykselle ovat vertaisryhmän ulkopuolelle jääminen ja epäsuosio (Laine 2002c, 2). Tämänkaltaisten ongelmien jatkuessa pitkään lapsi voi ajautua toveriryhmän ulkopuolelle fyysisesti, emotionaalisesti ja sosiaalisesti. Tämä voi merkitä lapselle syrjäytymisriskiä. Lapsen vertaisryhmästä syrjäytyminen on merkittävä riskitekijä lapsen psykososiaaliselle kehitykselle. Muita keskeisiä ongelmia ovat sosiaalisen käyttäytymisen ongelmat ja erilaiset itseään vahvistavat prosessit. Tällainen on esimerkiksi negatiivi-

sen vuorovaikutuksen kehäprosessi, joka kuvaa toverisuhdeongelmiin liittyvää oravanpyörää. Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijöitä ovat torjunta, aggressiivisuus, syrjäänvetäytyminen, kiusaaminen sekä yksinäisyys. (Laine 2002d, 20–23.)

KUVIO 1. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi (Laine 2002d, 36)

Kuviossa 1 kuvataan negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessilla vertaissuhteissaan epäonnistuneen lapsen tilannetta. Jos lapsella on vähän myönteistä vuorovaikutusta muiden lasten kanssa, hän ei saa harjoitusta niissä sosiaalisissa taidoissa, joissa hänellä on jo valmiiksi vaikeuksia. Näin ollen hänen sosiaaliset taitonsa eivät kehity tarpeeksi. Mikäli lapsi joutuu päivittäin vertaisryhmässä kiusatuksi, torjutuksi tai jätetään huomiotta, hänen itsearvostuksensa heikkenee ja negatiiviset odotukset muista lisääntyvät. Tämä voi aiheuttaa lapsen epäsuotuisa käytöstä muita kohtaan, esimerkiksi aggressiivista ja syrjäänvetäytävää käyttäytymistä. Tämä taas aiheuttaa muissa lapsissa torjuntaa sekä kielteisiä havaintoja ja reaktioita, joiden seurauksena lapsi toistuvasti jää vertaisryhmän toiminnan ulkopuolelle. Tällaiset epäonnistumiset lisäävät entisestään lapsen kielteistä vuorovaikutusta, heikkoa itsearvostusta ja huonoa sosiaalista statusta vertaisryhmässä. (Laine 2002d, 36.)

2.3 Vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijät

2.3.1 Torjunta

Vertaisryhmässä torjutuksi tuleminen vaikuttaa negatiivisesti lapsen asemaan ryhmässä ja voi mahdollisesti johtaa kiusaamiseen (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 27). Torjuttujen osuus päiväkotikäisistä lapsista on tutkimusten mukaan noin 11–13 prosenttia. Torjuttuja lapsia kohtaan tunnetaan vastenmielisyyttä eikä heistä pidetä. He kuitenkin haluaisivat kuulua ryhmään ja osallistua sen toimintaan. Muut lapset aktiivisesti sulkevat heidät ryhmän ulkopuolelle ja kohtelevat heitä julmemmalla tavalla kuin muita tovereitaan. (Laine 2002d, 21–23.) Torjunnasta huolimatta lapsi ei välttämättä ole täysin sosiaalisten verkostojen ulkopuolella (Salmivalli 2005, 27).

Torjuttuja lapsia tutkittaessa on löydetty paljon erilaisia persoonallisuuden piirteitä sekä sosiaalisen käyttäytymisen ongelmia, joiden uskotaan liittyvän torjuntaan. Torjutut lapset eivät ole kovinkaan yhtenäinen ryhmä, mutta osalla torjutuista ongelmat kääntyvät ulospäin, kun taas joillakin ongelmat kääntyvät sisänpäin. Torjuttujen lasten käyttäytymisen piirteitä ovat muun muassa epäystävällisyys, häiritseminen, arkuus, toisten määrääminen, sopimaton käyttäytyminen sekä vähäinen yhteistoiminnallisuus. Tutkimusten perusteella torjutut lapset voidaan jakaa aggressiivisiin sekä syrjäänvetäytyviin. (Laine 2005, 208–209.)

Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen päiväkodissa herättää erilaisia tunteita sekä kasvattajissa että toisissa lapsissa. Toiset lapset voivat kokea aggressiivisuuden ahdistavana ja pelottavana, toiset taas saattavat jopa ihailla aggressiivista käyttäytymistä. Henkilökunnassa aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi herättää ihmetystä ja jopa turhautumista, jos kasvattajat kokevat etteivät saa tilannetta hallintaansa. (Pihlaja 2004b, 221.) Kaikki aggressiivisesti käyttäytyvät lapset eivät joudu torjunnan kohteeksi, mutta arvioiden mukaan noin viisikymmentä prosenttia aggressiivisista lapsista kokee torjuntaa. Torjutuilla aggressiivisilla on havaittu olevan vertaisryhmässä hyväksytyjä aggressiivisia lapsia vaikeampia sopeutumisasikeuksia sekä käyttäytymisen ongelmia. Aggressiivisuutensa takia torjutun lapsen ongelmat näkyvät ulospäin. Ominaista käyttäytymistä torjutuille aggressiivisille lapsille on heikosti mukautuva käytös sekä vihanpurkaukset, valittaminen ja kiukuttelu. He pyrkivät pääsemään mukaan ryhmään jopa väkisin, esimerkiksi häiritsemällä muita tai keskeyttämällä menossa olevan toiminnan. Torjutut aggressiiviset lapset eivät usein tiedosta heihin kohdistuvaa torjuntaa, eivätkä tämän vuoksi osaa muuttaa käytöstään yhtä hyvin kuin torjutut ja syrjäänvetäytyvät lapset, jotka tiedostavat torjunnan ja pyrkivät itse vaikuttamaan siihen. (Laine 2002d, 21–23.)

Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset voidaan jakaa reaktiivisesti aggressiivisesti käyttäytyviin sekä proaktiivisesti aggressiivisesti käyttäytyviin. Reaktiivisella aggressiivisuudella tarkoitetaan aggressiota, joka on luonteeltaan suunnittelematonta ja impulsiivista. Tällaista aggressiota ilmenee voimakkaassa suuttumustilassa. Reaktiivisen aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi jälkikäteen hävetä ja katua omaa käyttäytymistään. Proaktiivisesti aggressiivisella taas tarkoitetaan sitä, että aggressio on luonteeltaan manipuloivaa ja ennalta suunniteltua. Tällaiseen aggressioon ei reaktiivisen aggression tapaan kuulu suuttumustilaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 29.) Torjuttujen lasten aggressiivisuus on useimmiten reaktiivista (Laine 2002d, 22).

Torjutuksi joutuminen lapsuudessa voi tutkimusten mukaan vaikuttaa negatiivisesti lapsen tulevaisuuteen. Se voi aiheuttaa vaikeuksia koulunkäyntiin, käyttäytymiseen sekä aiheuttaa tunne-elämän ongelmia. (Bee & Boyd 2010, 299.) Aggressiivisuutensa takia torjutuiksi joutuneilla lapsilla on havaittu olevan suurempi riski opintojen keskeyttämiseen. Syyksi tälle on epäilty sitä, että aggressiivisesti käyttäytyvät lapset liittyvät muita todennäköisemmin kaveriryhmään, jossa koulunkäyntiä ei pidetä tärkeänä. Vääränlaiseen kaveriryhmään ajautuminen vaikuttaa myös siihen, että lapselle tai nuorelle voi kehittyä käyttäytymisongelmia. (Salmivalli 2005, 44–45.)

Syrjäänvetäytyvä lapsi on itse oma-aloitteisesti sivussa vertaisryhmästä (Bee & Boyd 2010, 298). Se on lapsen omaa eristäytymistä eikä se viittaa lapsen sosiaaliseen statukseen (Laine 2005, 13). Syrjäänvetäytyvät lapset voidaan jakaa niihin, jotka vapaaehtoisesti jäävät ryhmän ulkopuolelle sekä niihin, jotka ovat niin ujoja, hiljaisia, estyneitä, ahdistuneita tai pelokkaita. Näin ollen heidän voi olla hankala olla kanssakäymisissä muiden kanssa. Syrjäänvetäytyvää käyttäytymistä voidaan pitää merkinä siitä, että lapsen sosiaalinen kehitys ei ole ollut normaalia tai se hidastaa lapsen sosiaalistumista. (Laine 2002d, 27–29.)

Vuorovaikutustilanteissa syrjäänvetäytyvät lapset ovat usein ujoja ja vetäytyviä. Konfliktitilanteissa syrjäänvetäytyvät lapset reagoivat usein joko aggressiivisesti käyttäytymällä tai vetäytymällä tilanteesta. Syrjäänvetäytyviä lapsia ei torjuta yleensä yhtä aktiivisesti kuin aggressiivisesti käyttäytyviä. (Junttila ym. 2002, 72.) Syrjäänvetäytyvän käyttäytymisen takia torjuttu lapsi voi joutua myös kiusaamisen kohteeksi. Torjunnan, yhdistettynä kiusaamiseen, on havaittu lisäävän lasten riskiä saada myöhemmin elämänsä aikana tunne-elämän ongelmia, kuten masennusta ja yksinäisyyden tunteita. Tutkimusten mukaan kiusatuksi tuleminen vaikuttaa lapsen kehitykseen haitallisemmin kuin pelkkä torjutuksi joutuminen. (Salmivalli 2005, 44–45.)

2.3.2 Kiusaaminen

Lasten välistä kiusaamista päivähoitossa ei ole Suomessa tutkittu paljoa, mutta Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin toteuttaman selvityksen mukaan kiusaamisilmiö on nähtävissä jo varhaiskasvatuserien lasten parissa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1). Kotimaisten päiväkotitutkimusten mukaan kiusattuja on 9–12 prosenttia, kiusaajia 5–6 prosenttia ja kiusaaja-kiusattuja 8 prosenttia (Laine 2005, 217). Kiusaaminen on vakava uhka lasten vertaissuhteille ja jatkuessaan pitkään voi aiheuttaa päiväkodin vertaisryhmästä syrjäytymisen. Kiusaamista on havaittu tapahtuvan eniten vapaan leikin aikana eli silloin, kun lapset saavat leikkiä vapaasti keskenään ilman aikuisen ohjausta. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1–8.)

Kiusaamista on olemassa hyvin monessa eri muodossa ja sitä ei ole helppo määritellä ilmiön laajuuden vuoksi. Sitä voidaan kuvata toistuvaksi ja systemaattiseksi, tahallisesti tapahtuvaksi psykologiseksi tai fyysiseksi aggressioksi puolustuskyvyttöä kohtaan. Kiusaamista voi olla esimerkiksi ilkeiden tai loukkaavien asioiden sanominen, naurunalaiseksi tekeminen, joukon ulkopuolelle jättäminen, lyöminen, potkiminen tai töniminen. (Laine 2002d, 23–25.) Usein kiusaaminen jaetaan suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suoraa kiusaamista on esimerkiksi lyöminen, potkiminen, uhkailu ja nimittely. Epäsuora kiusaaminen on vaikeammin havaittavaa kuin suora kiusaaminen ja sen tarkoituksena on vahingoittaa toisten toverisuhteita. Epäsuora kiusaaminen voi olla ryhmän ulkopuolelle jättämistä, valehtelemistä sekä selän takana puhumista. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 5.)

Tutkimuksissa on pyritty selvittämään, minkälaiset lapset ovat kiusaajia ja kiusattuja. Kiusaajien käyttäytyminen on usein ulospäin suuntautuvaa ja aggressiivista. He ovat impulsiivisia, dominoivia ja kovia sekä heillä on usein heikko itsekontrolli ja sosiokognitiivisia puutteita. (Laine 2002d, 23–25.) Kiusaajat eivät aina edes tiedosta kiusaavansa. Kiusaaja voi kokea, että toisen kokema kiusaaminen on ollut vain harmitonta leikinlaskua, jota ei tarvitse ottaa vakavasti. (Cantell 2010, 108.)

Usein kiusatut lapset ovat ei-aggressiivisia ja passiivisia toverisuhteissaan. Monet kiusatut ovat epävarmoja, ahdistuneita, sulkeutuneita, ujoja, sosiaalisesti eristyneitä ja syrjäänvetäytyviä. Usealla kiusatulla on negatiivinen käsitys tilanteestaan ja itsestään. (Laine 2002d, 23–25.) Negatiiviseen minäkäsitykseen liittyvä alistuva käyttäytyminen voi viestittää muille, että hän on niin sanottu ”helppo uhri” (Salmivalli 2005, 46). Kiusatun lapsen ei ole helppo kertoa aikuisille kiusaamisesta. Lapsi saattaa pelätä, että tilanteen selvittely vain pahentaisi asioita. Kiusaamisesta kertomatta jättämisen syynä voi olla myös se, että lapsi häpeää piirrettä, jonka takia häntä kiusataan, eikä sen vuoksi halua tuoda kiusaamista ilmi. Kiusaamiskokemuksen käsittelemättä jättäminen voi vaivata lasta vielä vuosienkin päästä. (Cantell 2010, 125.)

Säännöllinen kiusaaminen päiväkotiryhmässä aiheuttaa kiusatulle epävarmuuden ja turvattomuuden tunteita sekä epäluottamusta ja pelkoa vertaisryhmän jäseniä kohtaan. Pitkään jatkuva kiusaaminen on vakava uhka lapsen kehitykselle ja mielenterveydelle. Se voi aiheuttaa myös monenlaisia sopeutumisongelmia kuten pelkoa, epäluottamusta ja turvattomuutta. (Laine 2005, 222–223.) Kiusattuna olemisen kokemus ei unohdu välttämättä edes aikuisuudessakaan, vaan se tuottaa vielä silloinkin vihan, surun ja häpeän tunteita (MLL). Kiusaaminen vaikuttaa usein negatiivisesti myös kiusaajien tulevaisuuteen. Kiusaajille kehittyvät muita lapsia herkemmin psykososiaalisia ongelmia sekä sopeutumisvaikeuksia, jotka voivat johtaa jopa rikolliseen käyttäytymiseen. (Laine 2005, 222–223.)

2.3.3 Yksinäisyys

Yksinäisyyden käsitteelle ei ole yksiselitteistä määritelmää, vaan se on hyvin subjektiivinen kokemus ja eri henkilöt voivat antaa sille erilaisia merkityksiä. Yhdistävä tekijä yksinäisyyden tunteelle on, että se koetaan ahdistavana ja epämiellyttävänä. (Laine 2005, 161.) Sosiaalinen ja emotionaalinen yksinäisyys voidaan erottaa toisistaan. Sosiaalinen yksinäisyys määritellään mukavan sosiaalisen ystäväverkoston puuttumiseksi. Emotionaalinen yksinäisyys tarkoittaa läheisen kiintymiskohteen puuttumista. (Laine 2002d, 30.)

Yksinäisyys määritellään surumieliseksi tai ahdistavaksi erillään olemisen tunteeksi ja muista loitontumiseksi. Yksinäisen lapsen tunteisiin liittyy muihin ihmisiin kohdistuva liittymisen, yhteyden sekä läheisyyden puuttuminen. Lapsi voi tuntea itsensä yksinäiseksi, jos häneltä puuttuu kahdenkeskinen ystävyysuhde sekä mukava kaveripiiri. Itsensä yksinäiseksi tuntevat lapset eivät yleensä ole pidettyjä vertaisryhmässä. He saattavat olla epäsuosittuja, ei-hyväksytyjä ja torjuttuja. Heillä on näin ollen alhainen sosiaalinen status. (Laine 2002d, 30.) Lapset voivat kokea yksinäisyyttään kohtaan häpeää, joten useat eivät kerro tuntemuksistaan päiväkodin henkilökunnalle tai omille vanhemmilleen (MLL 2011). Jo pienetkin lapset

voivat kokea yksinäisyyden tunteita (Laine 2005, 163). Lapset, jotka kokevat lähipiirinsä aikuiset turvallisiksi, eivät tunne oloaan turvattomaksi myöskään yksin ollessaan. Jos lapsi tietää, että vanhemmat ovat lähellä, lapsen voi olla helpompi nauttia yksinolosta. Yksinäisyydestä voi kuitenkin tulla negatiivista, jos lapsi ei ole sitä itse halunnut. (Peltonen 2004, 29.)

Lapsena koetulla yksinäisyydellä voi olla kauaskantoiset vaikutukset. Kansainvälisten ja kotimaisten tutkimusten mukaan yksinäisillä lapsilla on usein puutteita sosiaalisissa taidoissa. Sosiaalisten taitojen puute heikentää yksinäisen lapsen ennestään huonoa itsetuntoa. Yksinäisyys ja masennus voidaan myös liittää usein yhteen. Molempien takana on esimerkiksi heikko itsetunto eikä lapsi kykene tunnistamaan omia voimavarojaan. Jos lapsi on pitkään yksinäinen, hän tarvitsee tällöin apua aikuiselta tilanteen selvittämiseen. (Peltonen 2004, 29.)

2.4 Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisy

2.4.1 Yksilöön liittyvät keinot

Kuten aiemmin onkin jo mainittu, vertaisryhmästä syrjäytyminen on riski lapsen normaalille kognitiiviselle, emotionaalille ja sosiaaliselle kehitykselle. Vertaissuhteista syrjäytymiseen tulisi puuttua jo varhaisessa vaiheessa siitäkin syystä, että erilaiset käyttäytymisongelmat eivät usein häviä itsestään, vaan niiden on huomattu olevan pysyviä. (Laine 2002a, 101.) On tärkeää, että päiväkodin henkilöstö kiinnittää huomiota lasten välisiin suhteisiin jo siinä vaiheessa, kun pienet lapset alkavat olla kontaktissa ikätoverihinsa (Yoleri & Gürşimşek 2012, 63). Koska lapsen on lähes mahdoton auttaa itseään negatiivisen kehän katkaisemiseksi, päiväkotien kasvatushenkilöstö on avainasemassa auttamassa syrjäytymisriskissä olevia lapsia pääsemään ulos negatiivisen kehän kierteestä (Kanninen & Sigfrids 2012, 64). Se on kuitenkin haastava tehtävä ja lasten auttamiseen päiväkodin kasvatushenkilöstö tarvitsee avukseen erilaisia keinoja (Laine 2002a, 101). Tutkimuksessamme olemme jakaneet ennaltaehkäisyn keinot yksilöön, lapsiryhmään, kasvatuskumppanuuteen ja työyhteisöön liittyviin keinoihin.

Lapsen yksilöllisyyden huomiointi ja hänen tarpeidensa tunnistaminen on tärkeää vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä. Kasvattajilla olisi hyvä olla taitoja ja herkkyyttä havaita erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeita sekä tukea heitä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. (Kanninen & Sigfrids 2012, 183.) Päiväkodin kasvatushenkilöstön olisi hyvä olla tietoisia lapsen yksilöllisistä rajoittimista ja taidoista, joilla lapsi toimii vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Lapsen yksilöllisyyden ja tarpeiden huomioinnin keinona on lap-

sen henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma (VASU). Suunnitelma laaditaan yhteistyössä lasten vanhempien kanssa kasvatushenkilöstön ja vanhempien havaintojen pohjalta. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa otetaan huomioon lapsen yksilölliset kasvun tarpeet ja tavoitteet. (Suhonen 2009, 18–23.)

Lapsen itsetunnolla ja vertaisryhmästä syrjäytymisellä voidaan havaita olevan yhteys. Lapsen sosiaalisten taitojen ja positiivisen itsetunnon vahvistuminen johtaa todennäköisesti siihen, että hänestä tulee vertaisryhmässään entistä hyväksytympi. Tämä taas tukee hänen integroitumistaan vertaisryhmäänsä sekä myönteistä sosiaalista kehitystään. (Laine 2002a, 107–108.) Lapsen itsetuntoa voidaan vahvistaa lisäämällä hänen tietoisuutta itsestään, perusturvallisuuden tunnettaan, itseohjautuvuuttaan, tavoitetietoisuuttaan, pätevyiden tunteita sekä yhteenkuuluvuuden tunnetta vertaisryhmän kanssa (Laine & Talo 2002, 153). Myös lasta kannustamalla ja rohkaisemalla voidaan vahvistaa lapsen kehittyvää itsetuntoa. Myönteisen palautteen antaminen ja kannustaminen on tärkeää kaikille lapsille, mutta erityisen tärkeää se on sosiaalisia taitoja harjoittelevalle lapselle. (Kanninen & Sigfrids 2012, 167–179.)

Aikuisten asenteella lapsia kohtaan on merkitystä hyvän ilmapiirin luomiselle päiväkodissa. Etenkin varhaislapsuudessa aikuisten asennoitumisella syrjäytymisriskissä oleviin lapsiin on vaikutusta lasten mielipiteiden muodostumiseen kyseisistä lapsista. Päiväkodin kasvatushenkilöstön liiallisen suuri kielteinen huomio voi tuoda syrjäytymisvaarassa olevien lasten ongelmat muille tovereille helposti havaittaviksi ja täten heidät voidaan leimata negatiivisesti. (Laine 2002a, 102.) Monet lapset saatetaan leimata ”hankaliksi”, koska heillä on vain heikot sosiaaliset taidot. Ketään lasta ei tulisi leimata epäsosiaalisiksi, vaan kaikki lapset voivat oppia sosiaalisia taitoja. Lapset voivat oppia uusia keinoja ongelmatilanteiden selvittämiseen ja kehittyneempiä asenteita toisia kohtaan. Näin ollen heidän sosiaalinen kompetenssinsa kehittyy. (Kauppila 2005, 135.)

Yksittäisen lapsen sosiaalista kompetenssia voidaan vahvistaa ”valmentamalla” lasta sosiaalisissa taidoissa. Valmentaminen vaatii aikuiselta herkkyyttä ja kiinnostusta lapsesta ja hänen tilanteestaan. Valmentamisella tarkoitetaan aikuisen suoraa yksilöllistä ohjaamista. Valmentamisessa paneudutaan osallistumisen, kohteliaan käyttäytymisen, yhteistyötaitojen, kommunikaation sekä hyvänä ryhmän jäsenenä toimimisen harjoitteluun. (Laine 2002a, 105–106.)

2.4.2 Lapsiryhmään liittyvät keinot

Jo varhaiskasvatuksessa tulisi aloittaa vertaissuhteissa tarvittavien vuorovaikutustaitojen tavoitteellinen kehittäminen. Lapset voivat aikuisen ohjauksessa harjoitella ryhmään liittymisen, itsestä kertomisen, tutustumisen, ystäväystymisen, toisten huomioimisen sekä loukkaavan viestinnän tunnistamisen taitoja. Tämänkaltaiset taidot helpottavat lapsia tulemaan hyväksytyksi vertaisryhmässään sekä ylläpitämään ja solmimaan hyviä toverisuhteita. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 24.)

Lasta havainnoimalla voidaan tarkastella lasten välisiä vuorovaikutustilanteita ja huomata, jos lapsella on vaara syrjäytyä vertaisryhmästä. Havainnoimalla lasten välisiä leikkitalanteita saadaan runsaasti tietoa lapsiryhmän dynamiikasta, lasten sosiaalisista suhteista sekä yksittäisen lapsen vuorovaikutussuhteen laadusta muiden lasten kanssa. Sillä on tärkeä merkitys erilaisten tilanteiden huomaamiseen ja muun muassa kiusaamistilanteiden ehkäisemiseen. Havainnot kannattaa kirjata ylös, jolloin on helpompi käydä keskustelua lasten vanhempien kanssa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 33.) Havainnoimalla tarkasti voidaan saada selville esimerkiksi se, onnistuuko lapsi paremmin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kahden tai yhden lapsen kanssa vai isossa ryhmässä, miten lapsi ratkaisee ongelmia sekä kuinka lapsi tulkitsee toisten aikomuksia. Havainnoimalla voidaan kiinnittää huomio siihen, missä sosiaalisen kanssakäymisen osa-alueella lapsi tarvitsee harjoitusta, ja näin suunnata tukitoimet oikealla tavalla. Lapselle voidaan esimerkiksi tehdä yksilöllinen suunnitelma, johon voidaan merkitä lapsen sosiaaliseen kehitykseen liittyvät tavoitteet. (Laine 2002a, 101.)

Päiväkodin kasvatushenkilöstön tulisi siis tietoisesti pyrkiä kehittämään lasten sosiaalisia taitoja. Tärkeitä opittavia sosiaalisia taitoja lapselle ovat muun muassa kuunteleminen, vuorottelu, jakaminen, tunteiden sanallinen ilmaisu, auttaminen, aggression kontrollointi, itsesäätely sekä ryhmän jäsenenä oleminen ja siinä toimiminen. Tällaisia taitoja voidaan harjoitella erilaisissa toiminnoissa, jotka helpottavat lasta nimeämään ja tunnistamaan kyseisiä taitoja sekä ymmärtämään, minkä vuoksi niitä tarvitaan. Päiväkodin kasvatushenkilöstö voi havainnollistaa taitoja esimerkiksi roolileikein tai mallittamalla. Tällöin lapset saavat mahdollisuuden harjoitella taitoa käytännössä ja saada aikuisilta palautetta toiminnastaan. Pienten lasten parissa myös nukketeatteri- ja draamaleikit sekä yhteistoiminnallisen oppimisen menetelmät ovat hyviä keinoja sosiaalisten taitojen opettelemisessa. (Laine 2002a, 105–106.)

Keskeistä sosiaalisten taitojen kehittämisessä on määritellä, millaista käytöstä ryhmässä hyväksytään. Tärkeitä periaatteita ovat esineiden, itsensä ja toisten kunnioittaminen. Lapsilla on luontainen tapa oppia jäljittelemällä ja katselemalla aikuisten käyttäytymistä. Näin ollen aikuistenkin käyttäytymisen tulisi olla sovittujen sääntöjen ja periaatteiden mukaista.

Esimerkiksi lapsilta on turha vaatia kunnollista kohtelua toisia kohtaan, jos itse kohtelee lapsia epäkunnioittavasti. (Laine 2002a, 105–106.)

Vertaisryhmä voi olla aikuisten lisäksi apuna lapsen sosiaalisten taitojen kehittämisessä. Vertaistutoroinnilla tarkoitetaan sitä, että vertaistutorina toimiva lapsi auttaa ja ohjaa toveriin tavoitteellisesti. Ryhmän jäsenet tavoittelevat vertaisyhteistyössä jotain sellaista, mitä lapsi ei olisi kyennyt tekemään yksin. Esimerkiksi leikki-tilanteessa, jossa lapset ovat vapaassa vertaisvuorovaikutuksessa, lapset hankkivat yhdessä tärkeää konkreettista kokemusta ja tietoa. (Laine 2002a, 106.) Omalla työskentelyllään päiväkodin henkilökunta voi edistää lasten oppimista vuorovaikutustilanteissa. Lasten oppimista voi tukea järjestämällä tilanteita, joissa lapset pääsevät jakamaan yhteisiä tavoitteita ja ratkaisemaan ongelmia yhdessä. Lapset oppivat vertaistutoroimalla monenlaisia asioita eri lapsilta. Näin ollen voidaan ajatella, että kaikki lapset toimivat tutoreina jonkun asian suhteen. Vertaistutoroinnin on todettu edistävän lapsen sosiaalisten valmiuksien kuten kommunikoinnin, kuuntelemisen ja oppimaan oppimisen kehittymistä sekä itsetunnon ja vastuun kehittymistä. (Hujala, Puroila, Parrila & Nivala, 2007, 59–60.)

Sosiaalisia taitoja voidaan harjoitella myös pienryhmätoiminnassa. Pienryhmätoiminnassa voidaan keskittyä sosiaalisten- ja vuorovaikutustaitojen harjaannuttamiseen, koska niillä on suuri merkitys minäkuvan, elämänhallinnan ja itsetunnon kehittymiseen ja vahvistamiseen. Pienryhmä on tavoitteellista ja kohdennettua vertaistoimintaa, koska ryhmätoiminnat suunnitellaan tavallisesti tietyn ryhmän tarpeiden mukaisesti. Sosiaaliset taidot vahvistuvatkin juuri toisten kanssa toimiessa. Harjoitus, kannustus, tuki ja myönteinen palaute auttaa lasta vahvistamaan vuorovaikutustaitojaan. (Muhonen, Lallukka & Turtiainen 2009, 26–29.) Pienryhmät ovat tärkeitä erityistä tukea tarvitseville, mutta ne hyödyttävät myös kaikkia lapsia. Yleensä sosiaalisesti taitavia lapsia tarvitaan pienryhmään käyttäytymisen mallittamiseen. Sosiaalisia- ja tunnetaitoja kehittäviä pienryhmätoimintoja ovat muun muassa Askeleittain-opetusohjelma sekä Tunnemuksu ja Mututoukka -tunnetaito-ohjelma. (Kanninen & Sigfrids 2012, 180–181.)

Tunteiden tunnistamista, ilmaisemista ja havaitsemista on tärkeää harjoitella lasten kanssa. Lapsen tulisi oppia huomaamaan, kuinka oma käyttäytyminen vaikuttaa toisiin ihmisiin. (Laine 2002a, 105–106.) Näitä asioita voidaan harjoitella lasten kanssa tunnekasvatuksen keinoin. Tunnekasvatuksessa tärkeää on oppia empatia- ja tunnetaitoja. Tällaisia taitoja oppimalla lapsi pystyy selviytymään yksinäisyydestä ja ratkaisemaan sosiaalisia ristiriitaitilanteita. Tunnekasvatuksessa pyritäänkin siihen, että lapsi oppii muodostamaan lämpimiä ihmissuhteita. (Kemppinen 2000, 4–5.)

Aikuisen leikin ohjaus ja leikkiin osallistuminen ovat hyviä keinoja vaikuttaa lasten vertaissuhteisiin. Leikkiin osallistamalla ja sitä ohjaamalla aikuisella on mahdollisuus vaikuttaa leikin roolien valintaan sekä varmistaa, että kaikki lapset pääsevät vaikuttamaan leikin tapahtumiin sekä, että jokainen lapsi saa vuorollaan tyydyttävän roolin leikissä. Tällöin aikuinen voi myös auttaa sellaisia lapsia, joilla on heikot taidot leikkiin liittymisessä. Aikuinen siis opettaa puutteellisia taitoja lapselle, mutta hän myös opastaa muita lapsia ottamaan vertaisryhmässään syrjäytymisvaarassa olevan lapsen ryhmän jäseneksi. Tällöin lapsiryhmän mehenki vahvistuu ja ryhmän normit löystyvät. Lapset nauttivat siitä, kun aikuinen osallistuu leikkiin ja tuo siihen mukanaan uusia ulottuvuuksia. Lapsia innostava leikki on sellainen, johon kaikki saavat osallistua. Jokaisella on mukava rooli leikissä, jossa on kiinnostava juoni. Leikkiin osallistamalla aikuinen voi vahvistaa lasten välisiä ystävyys- ja vertaissuhteita sekä edistää niiden pysyvyyttä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 34.)

Varsinkin pienille lapsille on luontevaa opettaa erilaisia sosiaalisen kanssakäymisen taitoja leikkitalanteiden yhteydessä. Aikuisen on tärkeää huolehtia vapaissa leikkitalanteissa siitä, että kaikilla lapsilla on riittävästi sopivia rooleja erilaisissa leikeissä. Aikuisen tulee myös kannustaa lapsia sosiaaliseen kanssakäymiseen. Olennaista on pitää huolta siitä, että jokaisella on kaveri ja opettaa, kuinka leikkiin pyydetään mukaan sanallisesti. Pieniä lapsia täytyy leikkitalanteissa ohjata konkreettisesti. Ongelmatilanteissa aikuinen voi esimerkiksi konkreettisesti näyttää, miten leluilla leikitään vuorotellen eikä vain sanallisesti kerro asiasta lapsille. (Laine 2002a, 107.)

Päiväkodin ryhmän ilmapiirillä on merkitystä lasten vertaissuhteille. Jos päiväkodissa tavoitellaan kaikkien kesken välitöntä ja läheistä vuorovaikutusta, se vaikuttaa positiivisesti myös lasten vertaissuhteisiin. (Kalliala 2008, 38.) Myönteisen yhteistoiminnan edellytyksenä on luottamuksellinen ja turvallinen ilmapiiri. Jokaisen lapsen tulisi tuntea, että häntä kunnioitetaan ja arvostetaan. Lapsilla tulisi myös olla luottamuksen tunne siitä, että aikuiset ovat läsnä ja auttavat heitä tarvittaessa. Aikuisen täytyy ottaa vastuu toiminnasta ja ryhmästä sekä määritellä hyväksyttävä käytös. Jos näin ei tapahdu, toimintaa ohjaavat lapset eikä aikuinen. Tällöin ryhmässä on mahdollisuus erilaisille vertaisryhmästä syrjäyttävälle vaikutuksille, kuten kiusaamiselle. Hyvän ilmapiirin edellytyksenä ovat myös hyvät työyhteisön aikuissuhteet. Sillä on merkitystä, millä tavoin aikuiset kohtaavat toisensa työyhteisössä. Jos aikuisten kesken vallitsee jännittynyt ja huono ilmapiiri, se tarttuu myös lapsiin. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.)

2.4.3 Kasvatuskumppanuuteen liittyvät keinot

Päivähoidon työntekijöiden yhteistyö lasten vanhempien kanssa on hyvin tärkeää vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa (Laine 2002a, 108). Kodin kasvatusarvot vaikuttavat lapseen ja siihen, kuinka hän liittyy vertaisryhmään ja toimii siinä. Kasvatuskumppanuus ja yhteiset arvot päiväkodin ja lasten vanhempien kanssa ovat siis tärkeitä lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisyssä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46.) Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan päivähoidon henkilöstön ja vanhempien välistä yhteistyötä, jossa sitoudutaan tietoisesti toimimaan yhdessä lasten kehityksen, kasvun ja oppimisen prosessien tukemisessa (Kekkonen 2012, 42). Tärkeä kasvatuskumppanuuden arvo on, että lasten vanhempien kokemukset ja näkemykset omasta lapsestaan tulevat kuulluksi ja ne otetaan huomioon päiväkodin toiminnassa. Vanhemmilta päiväkodin työntekijät voivat saada arvokasta tietoa lapsesta, kuten esimerkiksi siitä, millaiset lapsen taustat ovat ja miten lapsi käyttäytyy kotona. (Kasvun kumppanit.)

Hyvän kasvatuskumppanuuden luominen on tärkeää siinä vaiheessa, kun lapsi aloittaa päivähoidon. Luottamuksellisen ja avoimen vuorovaikutussuhteen syntymiseen hoitosuhteen alussa tulee kiinnittää huomiota. Tuolloin on tärkeä ottaa huomioon vanhempien oma arvio lapsen kehityksestä sekä tieto, millaiset kasvatukseen sopivat menetelmät sopivat lapselle. (Koivunen 2009, 156–158.) Päivähoidon alkaessa olisi tärkeää, että vanhemmat ja lapset pääsisivät tutustumaan päivähoitopaikkaan ja siellä oleviin lapsiin ja aikuisiin (Koivunen 2009, 175).

Hyvä kasvatuskumppanuus luo edellytykset sille, että päivähoito ja lasten vanhemmat voivat yhdessä pohtia ratkaisuja erilaisiin tilanteisiin (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 49). Mikäli työntekijällä herää huoli lapsesta, on asia otettava puheeksi vanhempien kanssa mahdollisimman pian, jotta se ei tule heille yllätyksenä. Huolen puheeksi ottaminen voi tuntua työntekijästä pelottavalta, koska etukäteen ei voi tietää, miten vanhemmat suhtautuvat asiaan. (Koivunen 2009, 158.) Jos vertaisryhmästä syrjäytynyt lapsi kärsii vakavista sosioemotionaalisisista ongelmista, näiden korjaamiseen tarvitaan päiväkodin ja vanhempien yhteistyön lisäksi yhteistyötä myös terveydenhuollon ammattilaisten kanssa (Laine 2002a, 108). Luottamuksen säilymiseksi on tärkeää, että päiväkodin henkilöstö ei ota yhteyttä päiväkodin ulkopuolisiin tahoihin ilman vanhempien lupaa (Koivunen 2009, 159).

2.4.4 Työyhteisöön liittyvät keinot

Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä on olennaista, että päiväkodissa on tarpeeksi osaavaa ja ammattitaitoista henkilökuntaa. Henkilökunnan koulutuksella voi olla merkitystä lasten välisten vuorovaikutussuhteiden tukemisessa. Suhosen (2009) tutkimuksessa ilmeni, että lastentarhanopettajat kykenivät muita ammattiryhmiä paremmin aktivoimaan lapsia yhteisiin leikkeihin ja toimintoihin toisten lasten kanssa. Eri tutkimukset tai koulutukset antavat erilaiset valmiudet toimia varhaiskasvattajana. Koulutuksissa painotetaan eri asioita ja ne tarjoavat työntekijälle viitekehyksen työskentelyyn. (Pihlaja 2004c, 121.)

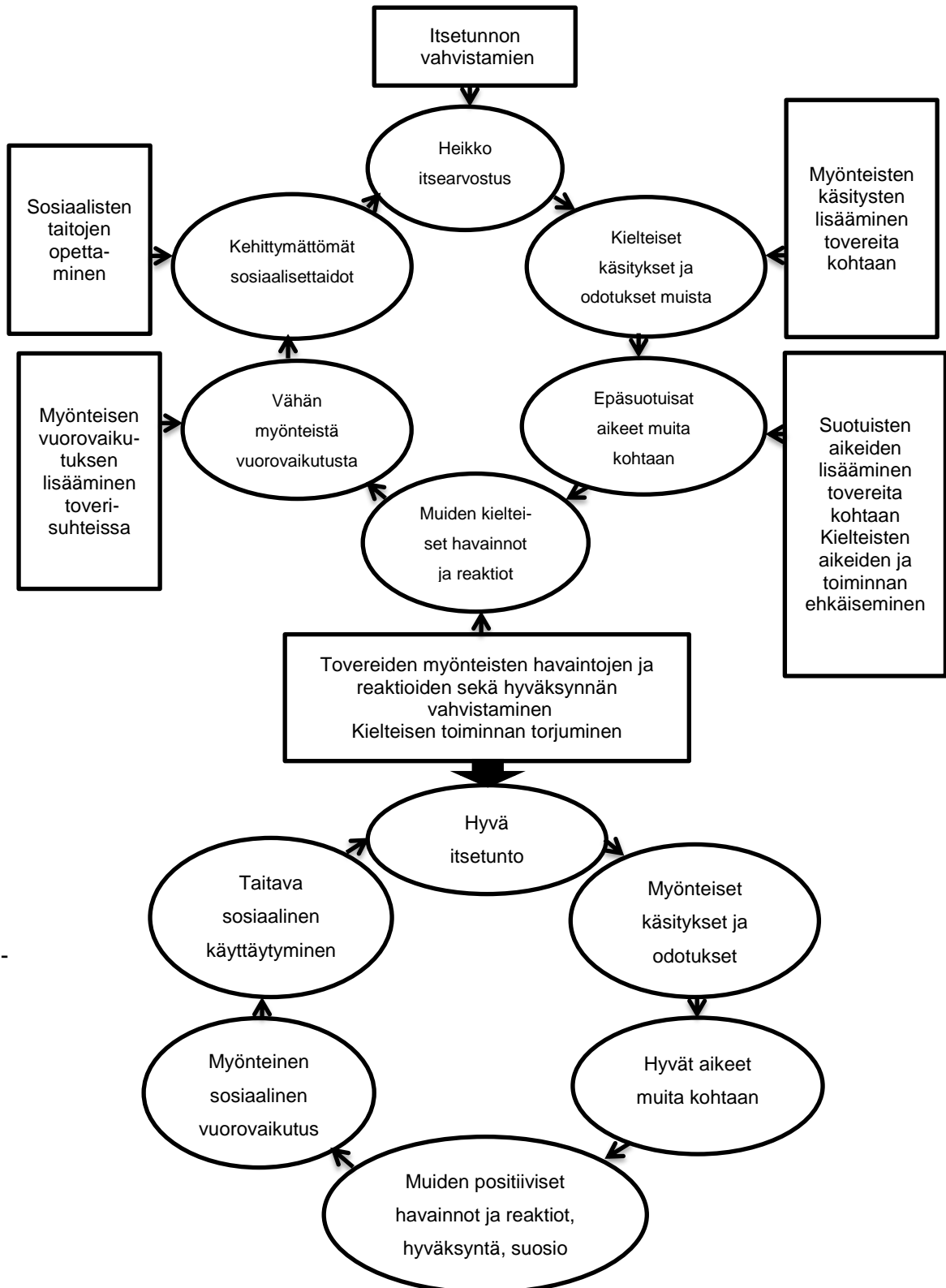
Työntekijöiden työnjaot, työtiimin tehtävät, vastuualueet ja yhteiset suunnittelut tulee määrittellä koulutuksessa saadun osaamisen ja henkilökohtaisten vahvuuksien mukaan. Yhteiset linjaukset tavoitteista, menetelmistä ja kasvatuksesta ovat tärkeitä ja ne tulisi päättää työtiimissä yhdessä. Työntekijöiden yhteiset linjaukset luovat turvallisuuden tunnetta lapsiryhmässä. (Pihlaja 2004c, 121.) Vaikka henkilöstön koulutustaustoilla onkin merkitystä, kenenkään koulutusta ei tule väheksyä, vaan lapsista keskusteltaessa kaikkien näkemykset tulee ottaa huomioon. Kun kaikkien työyhteisön jäsenten äänet tulevat kuuluville yhteisissä keskusteluissa, saadaan laaja näkökulma lapsesta. Lisäksi se parantaa työilmapiiriä ja työntekijöiden motivaatioita työtä kohtaan. (Seppänen-Järvelä & Vataja 2009, 19–21.)

Lasten väliseen vuorovaikutukseen ja vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn voidaan vaikuttaa hyvällä suunnittelulla. Jo pienillä asioilla ja ympäristöä muokkaamalla voidaan edistää lasten välistä vuorovaikutusta. Esimerkiksi suunnitellut leikit ja toiminnot, ryhmäkokoontaminen ja käytettävät materiaalit antavat erilaisia mahdollisuuksia lasten väliseen vuorovaikutukseen. (Kanninen & Sigfrids 2012, 184.) Suunnittelu vaatii aikaa, joten olennaista on pohtia, miten suunnittelu toteutetaan työtiimissä ja varata sille riittävästi aikaa (Pihlaja 2004a, 190).

2.5 Sosiaalisen vuorovaikutuksen interventiomalli

Päiväkodissa interventioiden tarkoituksena on vähentää syntyneiden ongelmien vaikutuksia sekä ennaltaehkäistä ongelmien kehittymistä. Varhaisen puuttumisen tarkoituksena on tarttua ongelmiin ennen kuin niistä on tullut pysyviä ja suuria, jolloin niihin ei ole enää helppo vaikuttaa. Interventio on tehokkaimmillaan silloin, kun sitä aletaan toteuttaa jo pienillä lapsilla. (Laine 2002a, 105.) Sosiaaliseen vuorovaikutukseen liitettävä interventio voidaan teoreettisesti määrittellä väliintulokeinoksi, jossa tavoitteena on katkaista negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi ja muuttaa se positiiviseksi (Laine & Talo 2002, 153).

Laine ja Talo (2002) ovat kehittäneet sosiaalisen vuorovaikutuksen interventiomallin, joka on kehitetty päiväkotien tarpeisiin sopivaksi. Mallin tarkoituksena on muuttaa ja katkaista negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi myönteiseksi. Koska mallia käytetään päiväkodin vertaisryhmässä sekä sen avulla, malli keskittyy ongelmaiseen lapseen sekä hänen sosiaaliseen ympäristöönsä. (Laine 2002a, 106.)

KUVIO 2. Sosiaalisen vuorovaikutuksen interventiomalli (Laine & Talo 2002, 154)

Kuviossa 2 kuvatun interventiomallin tarkoituksena on, että onnistuneen intervention myötä lapsen vuorovaikutustaidot ja itsetunto kehittyvät positiivisiksi. Mallissa päiväkodin kasvatushenkilöstön tavoitteena on tukea lapsen myönteistä kehitystä vertaisryhmän muita jäseniä apuna käyttäen. Myönteisen vuorovaikutusprosessin seurauksena lapsen itsetunto alkaa kehittyä positiivisesti. Tämä taas tuo lapselle myönteisiä käsityksiä muista, ja se näkyy lapsen positiivisena käyttäytymisenä ja aikeina muita ihmisiä kohtaan. Toisten positiiviset reaktiot ja havainnot edistävät sosiaalista kanssakäymistä, joten lapsi saa hänelle tarpeellista kokemusta ja harjoitusta sosiaalisessa käyttäytymisessä. Näin ollen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa saatujen onnistumisten myötä lapsen itsetunto vahvistuu. Kaikissa mallin vaiheissa korostuu myönteisen toiminnan vahvistaminen. Tarkoituksena kuitenkin on samanaikaisesti ehkäistä negatiivista vuorovaikutusta. Tämä siitä syystä, että interventiotutkimuksissa on saatu selville, että on tehokasta liittää samanaikaisesti positiivisen käyttäytymisen tukemiseen epäsosiaalisen käyttäytymisen ehkäiseminen. (Laine & Talo 2002, 153.)

3 TUTKIMUKSEN KULKU

3.1 Tavoitteet ja tutkimusongelma

Tutkimuksen teon alkuvaiheessa on tärkeää määrittää tutkimuksen tarkoitus sekä tavoitteet. Tutkimuksen tarkoitus voi käsittää tutkimuksen yleiseen tutkimusalueeseen liittyviä tekijöitä sekä ilmiöiden kuvauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 156.) Tutkimme opinnäytetyössämme siis lasten syrjäytymistä vertaisryhmästä ja sen ennaltaehkäisyä päivähoitossa. Valitsimme aiheen, koska se oli mielestämme mielenkiintoinen ja tämä aihe on tärkeä juuri sosionomin työorientaation kannalta. Suuntaudumme kaikki opinnoissamme varhaiskasvatukseen, joten halusimme tarkentaa syrjäytymisen tarkastelun juuri päiväkotimaailmaan. Tarkastelemamme aihe liittyy hyvin läheisesti sosiaalipedagogiikan näkökulmaan, joka on yksi koulutuksemme tärkeimmistä näkökulmista. Sosiaalipedagogisella ajattelulla tarkoitetaan sitä, että kasvatuksellisia kysymyksiä pohditaan sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden näkökulmasta. Sosiaalipedagogiikassa on tärkeää osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy, jotka ovat opinnäytetyössämme keskeisiä teemoja. (ks. Sosiaalialan ammattikouluverkosto 2013.) Opinnäytetyöllämme haluammekin korostaa sitä, kuinka tärkeä näkökulma sosiaalipedagogiikka on päiväkotityössä.

Tutkimuksen tavoitteilla puolestaan voidaan kuvata niitä hyötyjä, joita tutkimuksella voidaan saavuttaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 156). Tavoitteenamme oli luoda työyhteisölle kehitysideoita, joiden pohjalta he voivat ehkäistä lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä jo varhaisessa vaiheessa. Asetimme tavoitteet yhdessä työelämän osapuolen kanssa. Mielestämme on tärkeää, että tekemästämme tutkimuksesta on todella hyötyä työyhteisön kannalta, ja että saamme teoriatiedon, haastattelujen pohjalta sekä oman pohdintamme kautta konkreettisia kehitysideoita työyhteisön käyttöön.

Tutkimusongelmassa kuvataan tutkittavaan ilmiöön liittyviä ongelmia. Olemme muotoilleet tutkimusongelmamme tavoitteidemme pohjalta. Tutkimusongelmamme oli ”Miten lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä voidaan ennaltaehkäistä päiväkodissa?”. Tutkimuskysymysten tarkoitus on jäsentää tutkimusongelmaamme sekä sitä, millaisten asioiden selvittäminen on tutkimuksemme kannalta olennaista. (ks. Kananen 2010, 18–19.)

Tutkimuskysymyksemme olivat:

1. Miten lasten vertaisryhmästä syrjäytyminen on ilmennyt työntekijöiden työuran aikana päivähoitossa?
2. Millaisilla keinoilla päiväkodin työntekijät voivat ennaltaehkäistä lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä päiväkodissa?

Ensimmäisen kysymyksen tarkoituksena on selvittää, millaisia kokemuksia haastattelemamme työelämän edustajat ovat saaneet lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä työuransa aikana. Toisella kysymyksellä pyrimme syventämään ensimmäisen kysymyksen pohjalta saamaamme tietoa ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Halusimme tietää millaisia kokemuksia työntekijöillä on ollut ennaltaehkäisystä, mitkä keinot ovat olleet toimivia, sekä sitä onko työntekijöillä jotain uudenlaisia ideoita vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn. Näiden kysymysten pohjalta tarkoituksenamme oli koota yhteen hiljainen tieto, jota työntekijöillä on. Tällä tarkoitetaan tietoa, joka on hankittu työkokemuksen kautta. Se näkyy ihmisen tavassa toimia omassa työssään. Hiljainen tieto sisältää henkilökohtaista tietoa, joka sisältyy henkilön yksilölliseen kokemukseen. Tällainen tieto sisältää myös henkilökohtaisia uskomuksia, tunteita, intuitioita, aavistuksia, symboleita, perspektiivejä ja mielikuvia. (Uusitalo 2005, 51–52.)

3.2 Tutkimusmenetelmän valinta ja sisällönanalyysi

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkitaan ihmisten elämismaailmaa esimerkiksi sitä, millaisia merkityksiä ihmiset antavat erilaisille asioille (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka). Kvalitatiivinen tutkimus eroaa kvantitatiivisesta eli määrällisestä tutkimuksesta siten, että tulokset eivät ole numeraalisessa muodossa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavia on usein vähemmän ja tutkimustieto on syvällisempää. (Eskola & Suoranta 1998, 13–15.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkoituksena tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Pyrkimyksenä on koota aineisto todellisissa ja luonnollisissa tilanteissa haastattelemalla työntekijöitä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti. Tapaukset käsitellään laadullisessa tutkimuksessa ainutlaatuisina ja aineisto tulkitaan sen mukaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157–160.)

Valitsimme laadullisen tutkimuksen tutkimusmenetelmäksemme, koska se sopi mielestämme parhaiten tutkimusaiheeseemme. Halusimme tutkia aiheitamme lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä syvällisesti. Tutkimalla aiheetta kvantitatiivisesti tutkimustulokset olisivat todennäköisesti jääneet pintapuolisemmiksi. Meillä oli jonkin verran aikaisempaa tietoa ja kokemusta laadullisen tutkimuksen tekemisestä. Toiminnallisen opinnäytetyön sijaan valitsimme opinnäytetyöksemme kvalitatiivisen tutkimuksen, koska halusimme saada lisää kokemusta ja tietoa tutkimuksen teosta.

Tutkimuksessamme kohdejoukkona oli kahdeksan päiväkodin työntekijää. Emme kuitenkaan kohdistaneet tutkimustamme päiväkotiin, missä he tällä hetkellä työskentelevät, vaan tutkimme työntekijöiden kokemuksia lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä koko heidän työuransa ajalta. Kolme haastateltavistamme oli koulutukseltaan lastentarhanopettajia. Lisäksi kaksi työntekijää oli koulutukseltaan sosiaalikasvattajia, joilla on esiopetuksen pätevyys. Haastatteluun osallistui myös kaksi lastenhoitajaa sekä yksi ryhmäavustaja. Moni haastatteluihimme osallistunut työntekijä on lisäksi suorittanut erilaisia lisäkoulutuksia esimerkiksi yliopistossa. Kaikki haastatteluihin osallistuneet henkilöt olivat naisia.

Tiedonhankintamenetelmänä käytimme teemahaastattelua, jossa haastateltavina oli kahdeksan päiväkodin työntekijää. Teemahaastattelulla eli puolistrukturoidulla haastattelulla tarkoitetaan tiedonkeruumenetelmää, jossa haastattelu etenee tiettyjen valittujen teemojen mukaan. Teemojen tukena voi myös olla tarkentavia kysymyksiä aiheesta. Teemahaastattelussa korostuu ihmisten antamat merkitykset ja tulkinnat asioista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 77–78.) Teemahaastattelu voidaan tehdä, joko yksilö- tai ryhmähaastatteluna (Kananen 2010, 53). Teimme teemahaastattelumme yksilöhaastatteluna, koska sillä keinoin saimme todennäköisesti luotettavampaa tietoa aiheestamme kuin ryhmähaastatteluna. (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 63). Tutkimamme aihe on herkkä, joten yksilöhaastattelu on myös sen vuoksi toimiva menetelmä aiheen tutkimiseen. Tekemällä haastattelut yksilöhaastatteluilla varmistimme sen, että kaikkien haastateltavien ajatukset ja kokemukset tulivat varmasti esille. Yksilöhaastatteluissa valtahierarkia ja ryhmädynamiikka eivät pääse vaikuttamaan siihen, kuka haastattelussa puhuu ja mitä puhutaan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 63).

Teemahaastatteluja varten suunnittelimme teemahaastattelurungon (liite 1). Runko muodostui tutkimuskysymystemme ja tutkimuksemme keskeisten käsitteiden pohjalta. Teemahaastattelurunko ei ole yksityiskohtainen kysymysluettelo, vaan se koostuu tutkimuksen kannalta olennaisista teema-alueista. Haastattelurunko on haastattelijan muistilista ja tukena keskustelun ohjaamisessa. Haastatteliija tarkentaa teema-alueita kysymyksillä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 66.) Teimme kaikki teemahaastattelut siten, että haastattelemassa oli meistä aina kaksi paikalla. Toinen haastatteliija keskittyi lähinnä haastattelemiseen ja kysymysten esittämiseen ja toinen otti vastuun kirjaamisesta ja nauhoituslaitteen käytöstä. Nauhoitimme kaikki tekemämme haastattelut osallistujien luvalla litterointia ja muuta myöhempää käyttöä varten.

Sisällönanalyysillä tarkoitetaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa sitä, että aineistoa analysoidaan objektiivisesti sekä systemaattisesti. Tarkoituksena on saada aineisto tiiviimpään ja yleisempään muotoon, jotta saataisiin tehtyä johtopäätökset aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103.) Olemme käyttäneet tutkimuksessamme teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä, koska mielestämme teoria toimii hyvänä apuna sisällönanalyysissä. Teoriaohjaava sisällönanalyysiprosessi sisältää kolme vaihetta, joita ovat pelkistäminen eli aineiston redusointi, aineiston ryhmittely eli klusterointi sekä teoreettisten käsitteiden luominen eli abstrahointi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–117). Teoriaohjaava sisällönanalyysi on teoria- ja aineistolähtöisen analyysin välimuoto. Teorian ohjaava vaikutus voi olla määrällisesti hyvin erilaista tutkimuksesta riippuen. Analyysi aloitetaan aineistolähtöisesti, mutta analyysin edetessä pidemmälle voidaan nojata aikaisempaan tietoon ja teorioihin. (Tuomi 2007, 129.) Valitsimme teoriaohjaavan sisällönanalyysin, koska aineiston abstrahointi perustuu tutkimuksemme tiettyihin teemoihin sekä viitekehykseen.

Haastattelujen jälkeen litteroimme aineiston eli kirjoitimme nauhoittamamme aineiston sanatarkasti tekstimuotoon. Litterointivaiheen jälkeen etsimme haastattelujen pohjalta keräämäämme aineistosta sellaista materiaalia, joka vastaisi meidän tutkimuskysymyksiimme. Koodasimme aineiston käyttäen erivärisiä tusseja ilmaisujen merkitsemiseen. Jokaisen tutkimuskysymyksen vastauksella oli oma värinsä. Teimme sitten listan alkuperäisistä ilmauksista erillisille papereille. Alkuperäisten ilmausten viereen muodostimme pelkistetyt ilmaukset eli tiivistykset. Pelkistettyämme aineiston luokittelimme eli muodostimme alakategorioita tiivistetyistä ilmauksista niiden samankaltaisuuden ja teoreettisen viitekehyksen mukaan. Tämän vaiheen jälkeen loimme käsitteitä eli abstrahoinne aineistosta saamiamme tuloksia yhdistäen niitä teoratietoon, jolloin muodostimme yläkategorioita. Näin edeten yhdistimme yläkategoriat ja saimme vastaukset tutkimuskysymyksiimme.

3.3 Luotettavuus ja eettisyys

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei ole kvantitatiivisen tutkimuksen tavoin yksiselitteisiä ohjeita siihen, miten tutkimuksen luotettavuutta tulisi arvioida. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa erityisen tärkeää on raportin sisäinen johdonmukaisuus eli koherenssi. Tällä tarkoitetaan sitä, että vaikka kaikki muut laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteerit täytyisivätkin, tulee kuitenkin tutkimuksen kokonaisuuden olla johdonmukainen. Yksi keino luotettavuuden arvioinnissa on se, että tutkimuksen kulun osien luotettavuutta arvioidaan erikseen. (Tuomi 2007, 150.)

Aineistonkeruun luotettavuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon, onko aineistonkeruumenetelmä sekä siihen liittyvät erityispiirteet olleet tutkimuksen luotettavuuden kannalta oleellisia (Tuomi 2007, 151). Haastattelujen luotettavuutta lisäsi se, että haastattelijoina oli aina kaksi. Tällöin toisella oli mahdollisuus keskittyä pelkästään haastattelemiseen kun taas toinen pystyi keskittymään haastattelun nauhoittamiseen ja kirjaamiseen.

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää kolmea eri tiedonkeruumenetelmää, joita ovat teemahaastattelu, havainnointi sekä erilaiset dokumentit. Havainnoinnin käyttö tiedonkeruumenetelmänä on perusteltua tilanteissa, joissa tutkittavasta ilmiöstä ei ole riittävästi tietoa. Ilmiön tuntemattomuuden vuoksi ei ole edes mahdollista rajata keskusteltavia teemoja. (Kananen 2010, 48–49.) Emme valinneet havainnointia tiedonkeruumenetelmäksi, koska tutkimastamme aiheesta oli saatavilla tietoa. Oletimme, että haastattelemillamme päiväkodin työntekijöillä oli jo tietoa ja kokemusta lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä. Asian varmistamiseksi kävimme haastattelun alussa haastateltavien kanssa läpi tutkimukseemme liittyviä keskeisiä käsitteitä. Tämä oli tärkeää myös sen vuoksi, koska tutkimuksessamme käytetyt käsitteet, esimerkiksi torjunta ja yksinäisyys, ovat hyvin laajoja käsitteitä ja niitä voidaan tarkastella hyvin monesta eri näkökulmasta. Olisi kuitenkin voinut olla mahdollista, että oletuksemme siitä, että työntekijöillä oli ennestään kokemusta tutkimastamme asiasta, olisi ollut väärä. Työntekijöillä oli kuitenkin pitkä kokemus varhaiskasvatuksessa työskentelestä, joten aihe oli heille suhteellisen tuttu.

Toinen mahdollinen tiedonkeruumenetelmä olisi ollut erilaisten dokumenttien käyttö (Kananen 2010, 48–49). Emme valinneet tätä tiedonkeruumenetelmää, koska meillä ei ollut saatavilla tutkimaamme aiheeseen liittyviä dokumentteja. Päädyimme siten valitsemaan tiedonkeruumenetelmäksemme teemahaastattelun. Teemahaastattelumenetelmä -valinnan jälkeen jouduimme pohtimaan sitä, teemmekö haastattelun yksilö- vai ryhmähaastatteluna. Teemahaastatteluun liittyvässä teoriakirjallisuudessa yksilöhaastattelua pidettiin useimmiten luotettavampana vaihtoehtona. Tätä on perusteltu sillä, että jos haastattelussa on useampia henkilöitä yhtä aikaa, on vaarana se, että kaikkien haastateltavien ajatukset ja mielipiteet eivät tule tasapuolisesti julki. Myös tilanne, jossa haastateltavien ryhmä koostuu esimies-alaisuhteissa olevista työntekijöistä, voi vaikuttaa siihen, että kaikki haastateltavat eivät tuo niin rehellisesti kaikkia ajatuksiaan julki. (Kananen 2010, 53.) Näin jälkikäteen ajateltuna uskomme, että teemahaastattelujen tekeminen yksilöhaastatteluiden keinoin oli hyvä valinta.

Tutkimuksen tiedonantajien valintaa sekä siihen liittyviä muita seikkoja tulee arvioida kriittisesti (Tuomi 2007, 151). Etsimme toimeksiantajaamme siten, että otimme yhteyttä eri päiväkoteihin. Tutkimusaiheestamme kiinnostui yhden päiväkodin henkilökunta, joka suostui siihen, että teemme haastattelut heidän päiväkodissaan. Lähetimme ennen haastatteluja päiväkodin henkilökunnalle kirjeen, jossa kerroimme teemoista, joita käsitelimme haastatteluissa (liite 3). Haastateltavien henkilöllisyyden suojaamiseksi tutkimuksessamme emme mainitse päiväkodin nimeä, koska se ei ole tutkimuksen kannalta oleellista. Lisäksi halusimme haastatteluissa painottaa sitä, että työntekijät kertoisivat kokemuksistaan koko työuransa ajalta eivätkä pelkästään kohdentuen nykyiseen työpaikkaansa.

Myös tutkimuksen keston arviointi on tärkeää tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa. Tässä tulee ottaa huomioon se, millaisella aikataululla tutkimus on toteutettu ja onko aikataululla voinut olla vaikutusta tulosten luotettavuuteen. (Tuomi 2007, 152.) Olemme alusta asti aikataulutaneet opinnäytetyöskentelymme välttääksemme kiirettä. Pohdimme kuitenkin sitä, että teimmeko teemahaastattelut liian varhaisessa vaiheessa suhteessa tutustumaamme teorian tiedon määrään. Siihen, että päätimme tehdä haastattelut mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, vaikutti se, että se oli omien aikataulumme mukaan sopivin ajankohta. Saimme kuitenkin teemahaastattelujen pohjalta mielestämme kattavasti tietoa tutkimastamme aiheesta. Koska teimme opinnäytetyömme kolmen hengen ryhmässä, ei ollut aina yksinkertaista sovittaa aikatauluja kaikille sopiviksi.

Tutkimuksen luotettavuutta kuvaa myös se, että tutkimuksen kulku on kerrottu mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tutkimuksen kulun tarkka kuvaaminen on edellytys sille, että voidaan arvioida tutkimuksen tuloksia. (Tuomi 2007, 152.) Olemme tutkimuksen kulku -osiossa kertoneet mahdollisimman tarkasti oman opinnäytetyömme kulusta ja sen eri vaiheista. Tutkimusprosessin kuvausta olisi helpottanut se, jos olisimme kirjanneet asioita ylös koko prosessin aikana. Esimerkiksi näin opinnäytetyön loppuvaiheessa on vaikea muistaa tarkasti sitä, mitä teimme opinnäytetyön alkuvaiheessa. Eri vaiheiden muistamista on kuitenkin helpottanut se, että meitä opinnäytetyön tekijöitä on kolme.

Teimme tutkimuksemme sisällönanalyysiprosessin vaiheittain. Näitä vaiheita olivat siis pelkistäminen eli aineiston redusointi, aineiston ryhmittely eli klusterointi sekä teoreettisten käsitteiden luominen eli abstrahointi. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–117.) Kun olimme saaneet teemahaastatteluiden pohjalta tehdyt pelkistykset valmiiksi, muodostimme seuraavaksi pelkistyksistä alakategorioita sekä yläkategorioita oppimamme teorian pohjalta. Pelkistyksiä tehdessä tuli ottaa huomioon se, että pelkistykset olivat mahdollisimman lähellä alkuperäisiä ilmauksia, jotta niiden tekemiseen ei sisältyisi tulkintaa. Sisällönanalyysin teon luotettavuutta on lisännyt se, että meitä analyysin tekijöitä on ollut kolme. Tällöin olemme

voineet jakaa ajatuksia ja saada mahdollisimman laajan näkökannan asioihin. Tuloksia kirjatessa omien tulkintojen ulkopuolelle jättäminen tuntui haasteelliselta, mutta mielestämme onnistuimme kirjoittamaan tulokset mahdollisimman objektiivisesti. Johtopäätökset osiossa olemme yhdistäneet aiheeseen liittyvän teorian tiedon, tutkimuksen tulokset sekä oman pohdinnan.

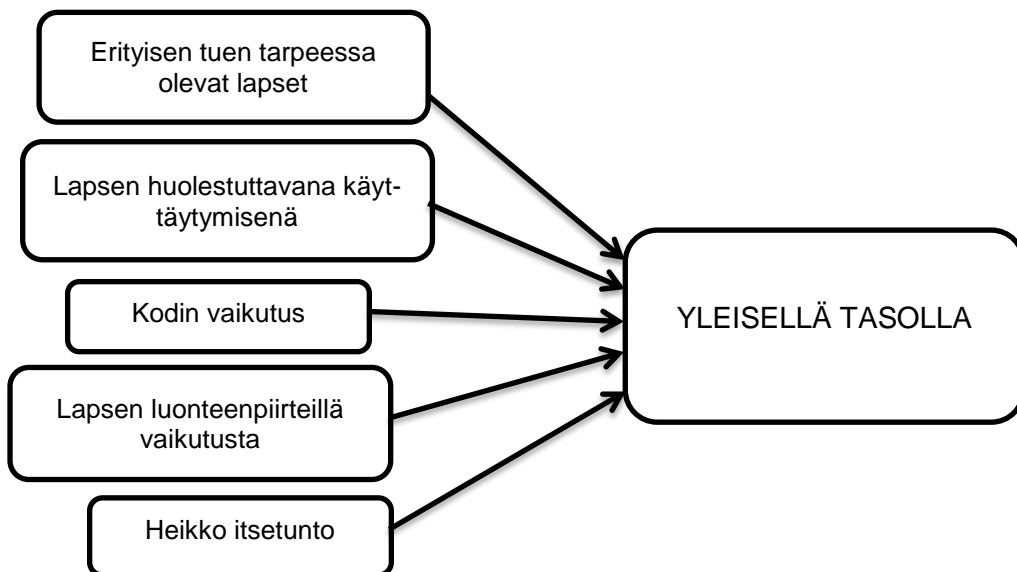
Tutkimusta aloitettaessa täytyy pohtia kenen ehdoilla tutkimusaiheen valinta tehdään ja miksi tutkimus tehdään (Tuomi & Sarajärvi 2009, 129). Tutkimusaiheemme on eettisesti herkkä, koska tutkimme aiheitamme syrjäytymisen näkökulmasta. Syrjäytyminen käsitetään lähes aina kielteiseksi käsitteeksi. Syrjäytymiskäsitteestä haluttaisiin usein jopa eroon, koska käsitteen käyttö herättää helposti näköalattomuutta ja toivottomuutta. (Laine ym. 2010, 11.) Tutkimuksemme tarkoituksena oli hankkia tietoa lasten syrjäytymisen ilmenemisestä päiväkodin vertaisryhmässä sekä siitä, miten lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä voitaisiin ennaltaehkäistä. Näin ollen tutkimus tehtiin lasten sekä heitä hoitavien ammattilaisten ehdoilla.

Hankkiessamme tietoja opinnäytetyötämme varten noudatimme yleisesti hyväksytyjä tutkimuseettisiä periaatteita sekä hyvää tieteellistä käytäntöä. Teoriatietoa kirjoittaessamme merkitsimme lähdeviitteet tarkasti. Arvioimme myös tutkimusprosessiamme kriittisesti sekä kuvasimme tutkimuksemme toteutusta tarkasti ja huolellisesti. Keräsimme tutkimustamme varten tietoa haastattelemalla päiväkodin työntekijöitä. Kaikki haastattelemamme työntekijät osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti ilman velvoitteita. Kerroimme työntekijöille tutkimuksesta ennen haastattelujen aloittamista, joten he olivat myös tietoisia tutkimuksen tarkoituksesta. Säilytimme haastattelemiemme työntekijöiden anonymiteetin tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tutkimusta varten keräämämme aineisto hävitetään opinnäytetyömme valmistuttua.

4 TULOKSET

4.1 Vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmeneminen päiväkodissa

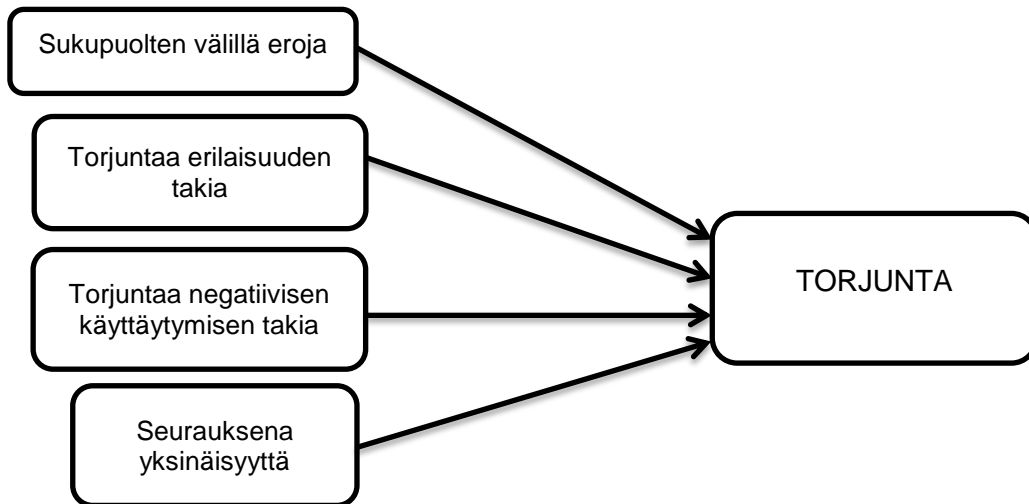
Tekemiemme haastattelujen mukaan vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijöitä ilmenee päiväkodin toiminnassa. Lähes kaikki henkilöstön jäsenet olivat sitä mieltä, että vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijöitä esiintyy päiväkodin arjessa paljon ja jopa enemmän kuin ennen. Yhdessä haastattelussa kuitenkin ilmeni, että vertaisryhmästä syrjäytyminen ei ole päivähoidon puolella päässyt niin pitkälle, että lasta ei olisi saatu takaisin osaksi ryhmää. Haastattelujen perusteella kaikkia tutkimiamme vertaisryhmästä syrjäytymisen riskitekijöitä eli kiusaamista, torjuntaa, syrjäänvetäytymistä, yksinäisyyttä ja aggressiivisuutta ilmenee päiväkodissa. Eniten keskustelua herättivät kiusaaminen sekä syrjäänvetäytyminen, kun taas yksinäisyys jäi haastatteluissa enemmän taka-alalle ja se liitettiin osaksi muita syrjäytymisen riskitekijöitä. Tämän vuoksi emme saaneet tehtyä erillistä kuviota yksinäisyydestä. Kuviot teimme sisällönanalyysin pohjalta ja niiden tarkoitus on havainnollistaa saamiamme tuloksia. Seuraavassa käsittelemme haastatteluista saamiamme tuloksia yleisellä tasolla eli millaisia yhteneviä piirteitä vertaisryhmästä syrjäytymisuhan alla olevilla lapsilla voi olla.

KUVIO 3. Päiväkodin henkilökunnan kokemuksia siitä miten vertaisryhmästä syrjäytyminen ilmenee yleisellä tasolla

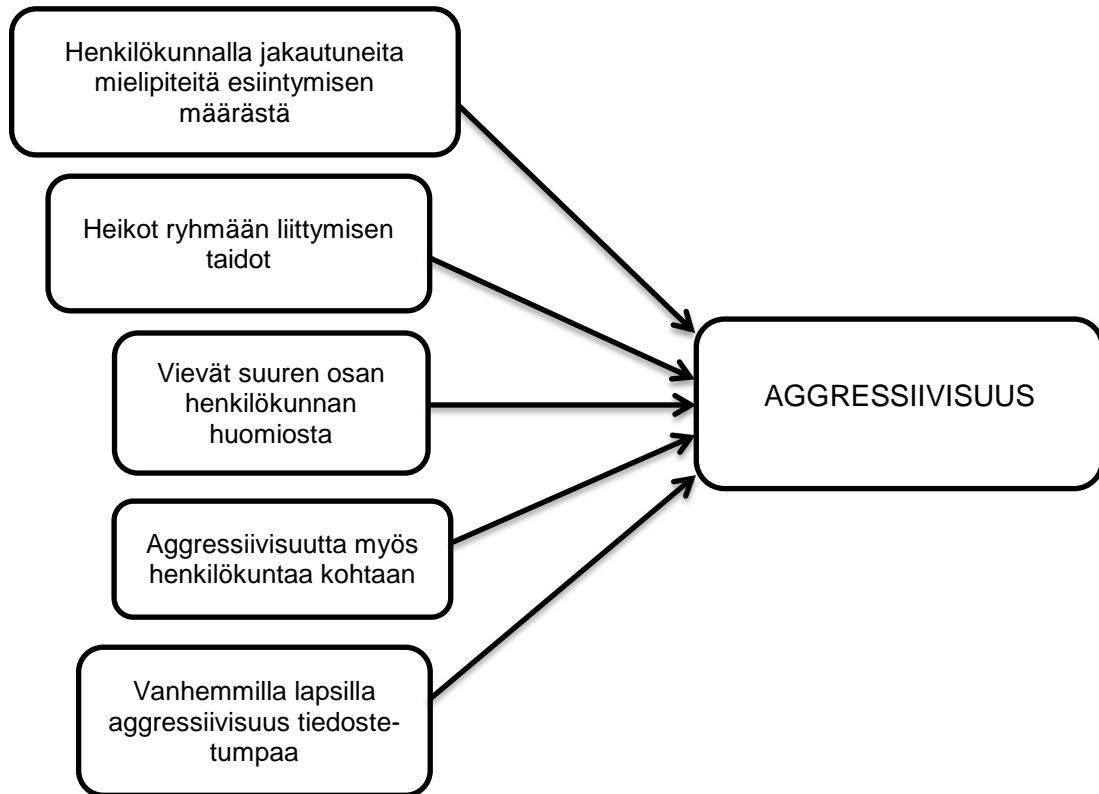
Kuviossa 3 on havainnollistettu, miten henkilöstö kuvaili vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmenemistä yleisellä tasolla. Osa henkilökunnasta oli sitä mieltä, että erityisen tuen tarve voi altistaa vertaisryhmästä syrjäytymiselle. Joidenkin työntekijöiden mielestä erityisen tuen tarve sosiaalisissa taidoissa, kuten vaikeudet lukea toisten lasten elekieltä, sekä puutteet kommunikaatiossa ja ryhmään liittymistaidoissa, saattavat vaikuttaa negatiivisesti lapsen vertaisvuorovaikutukseen. Vaikeuksia vertaisvuorovaikutuksessa voivat myös luoda tunne-elämän ongelmat, kuten lapsen puutteet itsesäätelytaidoissa. Tällä tarkoitetaan taitoja, joilla lapsi säätelee tunteitaan suhteessa sosiaaliseen ympäristöönsä. Osa työntekijöistä kertoi, että vaikeudet suomenkielen taidoissa asettavat haasteita lapsen sosiaalisten suhteiden luomiseen muiden lasten kanssa. Vaikeuksia kielen ymmärtämiseen ja tuottamiseen voi aiheuttaa lapsen maahanmuuttajataustaisuus tai kehitykselliset häiriöt, kuten autismin kirjoon kuuluvat häiriöt.

Osa työntekijöistä kertoi, että heidän huolensa on herännyt, jos lapsen käyttäytyminen on muuttunut yllättäen. Käyttäytymisen muuttumista kuvattiin esimerkiksi siten, että lapsen käytös muuttui huonommaksi ja hän ajautui helpommin riitatilanteisiin. Työntekijöiden huoli heräsi myös silloin, jos lapsi muuttui olemukseltaan alakuloiseksi tai murheelliseksi. Osa haasteltavista oli havainnut työuransa aikana, että lapsen perhetaustalla voi olla vaikutusta lapsen sosiaalistumiseen päiväkodin vertaisryhmässä. Esimerkiksi perheen taloudellinen tilanne voi lisätä eriarvoisuutta lasten kesken. Muutamien työntekijöiden mielestä lapsen persoonallisuudella ja luonteenpiirteillä on vaikutusta siihen, kuinka hyvin hän saa luotua sosiaalisia suhteita vertaisryhmän jäsenten kanssa. Lapset reagoivat tilanteisiin yksilöllisesti, esimerkiksi joidenkin lasten on helpompi päästä yli vaikeista tilanteista. Joidenkin työntekijöiden mukaan syrjäytymisuhan alla olevilla lapsilla on usein heikko itsetunto. He kertoivat, että syitä heikkoon itsetuntoon voivat olla runsas negatiivinen palaute, syyllistäminen sekä lapsen tietämättömyys omista vahvuuksista. Tämän vuoksi osa työntekijöistä, erityisesti lastentarhanopettajat, painottivat lapsen kannustamista ja rohkaisemista. Tärkeänä pidettiin erityisesti positiivista suhtautumista lapsia kohtaan.

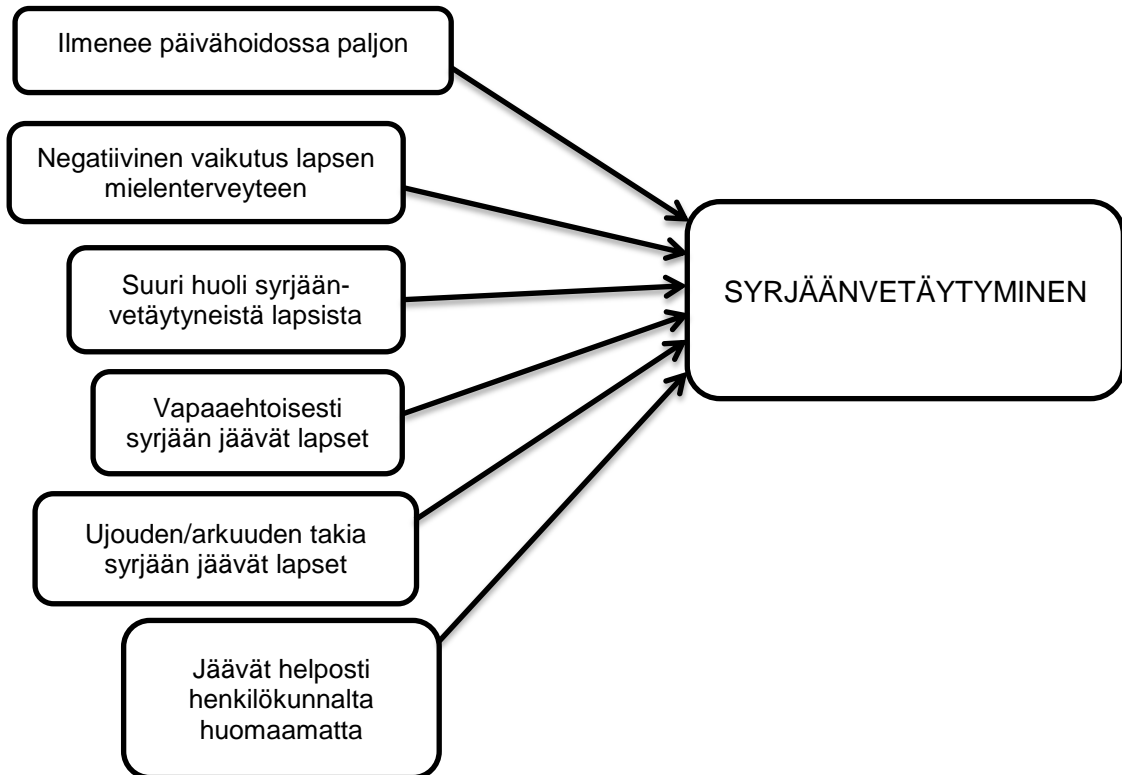
KUVIO 4. Torjunnan ilmeneminen päiväkodissa haastateltavien kokemusten mukaan

Kuten haastattelun pohjalta tehdystä kuviosta 4 voidaan havaita, torjunta voi liittyä erilaisuuteen, joita voivat olla fyysiset ominaisuudet, puutteet kognitiivisissa taidoissa sekä muut kehitykselliset syyt. Yhden työntekijän kokemuksen mukaan torjuijen käyttäytymiseen liittyy fyysistä sekä sanallista aggressiota torjuttua kohtaan. Myös lapsen negatiivinen käytös esimerkiksi aggressiivisuus ja kiusaaminen voi johtaa siihen, että lapsi tulee torjutuksi vertaisryhmässä. Yhden haastateltavan mukaan torjuntaa ilmenee enemmän tytöillä kuin pojilla ja sukupuolten välillä on eroja torjunnan muodossa. Tästä esimerkkinä on se, että tytöt leikkivät haastateltavan mukaan mieluummin pareittain, jolloin kolmas osapuoli jää herkästi ryhmän ulkopuolelle. Pojille taas on tyypillisempää leikkiä suuremmissa ryhmissä kuin tytöt. Osa työntekijöistä oli havainnut, että torjutuksi tulemisesta voi syntyä lapselle yksinäisyyden tunteita leikistä pois jättämisen vuoksi. Joidenkin työntekijöiden mukaan yksinäisillä lapsilla voi olla heikot ryhmään liittymisen taidot tai he eivät ole löytäneet sopivaa toveria vertaisryhmästä. Lapsen yksinäisyys voi johtua myös siitä, ettei lapsella ole kiinnostusta vertaisryhmää kohtaan.

KUVIO 5. Aggressiivisuuden ilmenemisen muodot haastateltavien mukaan

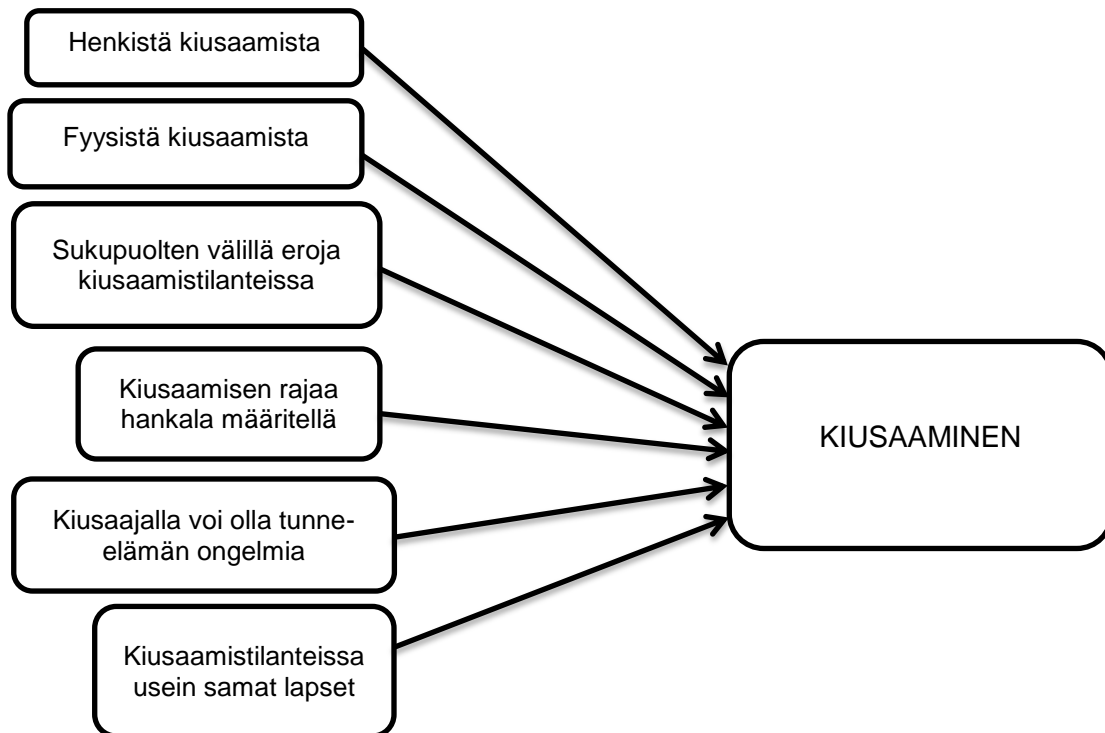
Kuviossa 5 on kuvattu henkilökunnan näkemyksiä ja kokemuksia aggressiivisuuden ilmenemisestä päiväkodissa. Henkilökunnalla on erilaisia kokemuksia aggressiivisuuden ilmenemisen määrästä päiväkodissa. Yksi haastateltavista totesi, että aggressiivisuutta ilmenee paljon, kun taas kaksi haastateltavaa kertoi, ettei aggressiivisuutta juurikaan ilmene tai ainakin sitä ilmenee suhteessa muihin riskitekijöihin vähemmän. Osa myös kertoi haastattelun aikana, että aggressiivisuus on lisääntynyt viime aikoina päivähoitossa. Vilkkaat, kovaääniset ja aggressiivisesti käyttäytyvät lapset vievät paljon henkilökunnan huomiota, jolloin esimerkiksi syrjäänvetäytyvien lasten huomioiminen jää vähemmälle. Aggressiivisilla lapsilla on joidenkin henkilöstön jäsenten kokemusten mukaan heikot ryhmään liittymisen taidot. Haastattelussa kävi ilmi, että jos lapsi pyrkii väkisin pääsemään ryhmään mukaan, hänellä voi olla vaara syrjäytyä vertaisryhmästä. Aggressiivisuuteen voi liittyä myös kiusaamista, koska lapsella ei välttämättä ole keinoja käsitellä tunteita muilla tavoin. Yhden haastateltavan mukaan lasten aggressiivinen käytös on suuntautunut myös työntekijöihin. Yksi työntekijöistä kertoi, että lapsen kasvaessa toisen lapsen satuttamisesta voi tulla tarkoituksellisempaa kuin pienillä lapsilla.

KUVIO 6. Syrjäinvetäytymisen ilmeneminen päiväkodissa henkilökunnan mukaan

Kuten kuviosta 6 voidaan huomata, henkilökunnan jäsenten mukaan syrjäinvetäytymistä ilmenee paljon päiväkotiryhmissä. Haastattelussa ilmeni, että syrjäinvetäytyminen on lisääntynyt ja yhden haastateltavan mukaan syrjäinvetäytymistermiä on alettu käyttää vasta viime aikoina. Yksi haastateltavista totesi, että sitä on aina ollut päivähoitossa. Syrjäinvetäytyminen voi näkyä esimerkiksi sulkeutumisena, ujoutena tai arkuutena. Kaksi työntekijää totesi, että syrjäinvetäytyvillä lapsilla on vaikeuksia liittyä vertaisryhmään, koska he ovat pelokkaita ottamaan kontaktia tai siksi, että he ovat aiemmin tulleet torjutuksi. Lapsen syrjäinvetäytymisellä voi osan mielestä olla negatiivinen vaikutus lapsen mielenterveyteen. Haastatteluissa kävi ilmi, että vertaisryhmästä ulkopuolelle jääminen vaikuttaa negatiivisesti lapsen itsetuntoon ja hänestä voi tulla arempi. Samoin ilmeni, että osa lapsista voi vapaaehtoisesti vetäytyä syrjäin ryhmästä. On kuitenkin tärkeää antaa lasten leikkiä ja toimia yksin tiettyyn rajaan asti, koska jotkin lapset ovat persoonallisuudeltaan enemmän yksin viihtyviä kuin toiset. Ongelmaksi yksinäisyys muodostuu, jos se selvästi haittaa lasta ja hänen kehitystään.

Syrjäänvetäytyminen voi johtua myös siitä, että lapsi on liian ujo tai arka ottamaan kontaktia muihin lapsiin. Osa haastateltavista kertoi, että syrjäänvetäytyvät lapset jäävät rauhallisuutensa vuoksi helposti henkilökunnalta huomaamatta. Tämän myötä syrjäänvetäytyvien lasten tukeminen on haasteellista ja he ovat myös vaikeammin hallittavissa ja tuettavissa. Henkilökunnalla on siten suuri huoli syrjäänvetäytyvistä lapsista. He toivat myös esille, että syrjäänvetäytyvillä ja rauhallisilla lapsilla on samanlaiset tarpeet tulla huomioiduksi kuin muillakin lapsilla.

KUVIO 7. Kiusaamisen ilmeneminen päiväkodissa työntekijöiden mukaan

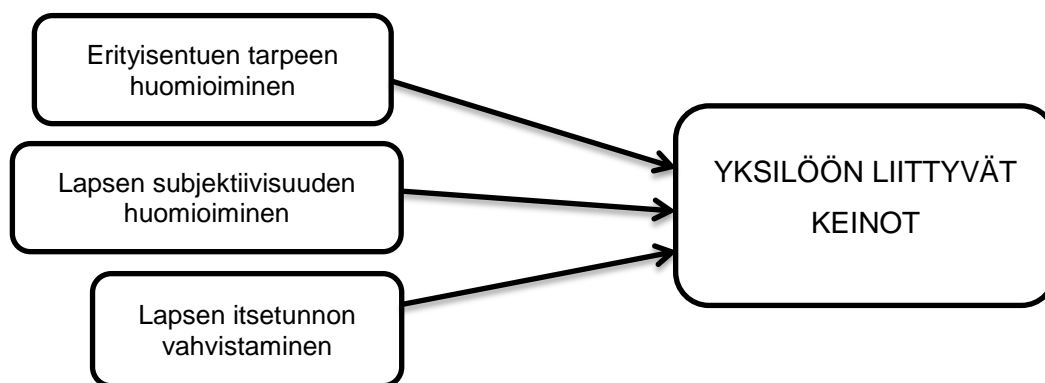
Kuviossa 7 kuvataan henkilökunnan kokemuksia lasten välisestä kiusaamisesta heidän työuriansa aikana. Haastatteluista kävi ilmi, että kiusaamisen rajaa voi olla vaikea määrittellä käsitteen laajuuden vuoksi. Haastatteluissa ilmeni, että on olemassa monenlaista kiusaamista eikä selvää rajaa kiusaajien ja kiusattujen välillä välttämättä ole. Yhden työntekijän kokemuksen mukaan varsinaisia vakavia kiusaamistapauksia ei ole ilmennyt hänen työuransa aikana, kun taas toisen työntekijän kokemusten mukaan päiväkodissa on ilmennyt joitakin rajuja kiusaamistilanteita.

Yleisesti kuitenkin kiusaaminen on jaettu henkiseen sekä fyysiseen kiusaamiseen. Yksi haastateltavista totesi, että henkinen kiusaaminen on vakavampaa kuin fyysinen kiusaaminen ja se voi johtaa jopa lapsen syrjäänvetäytymiseen. Haastattelujen mukaan esimerkkejä henkisestä kiusaamisesta päiväkodissa ovat nimittely ja tiettyyn rooliin pakottaminen leikis-

sä. Yhden työntekijän mukaan sanallinen eli verbaalinen kiusaaminen voi ajan myötä muuttua pahemmaksi. Fyysistä kiusaamista päiväkodissa voivat olla esimerkiksi töniminen, potkiminen tai lyöminen. Haastatteluista nousi esille, että sukupuolten välillä voi olla eroja kiusaamistilanteissa. Yksi työntekijä kertoi, että pojilla ilmenee enemmän fyysistä kiusaamista, kun taas tytöillä ilmenee enemmän sanallista kiusaamista ja leikistä pois jättämistä. Yksi työntekijöistä oli havainnut työuransa aikana, että kiusaamista oli enemmän tyttöjen kuin poikien kesken. Yhden työntekijän kokemusten mukaan kiusaajilla ja aggressiivisesti käyttäytyvillä lapsilla voi olla tunne-elämän ongelmia. Kaksi haastateltavaa toi ilmi, että usein samat lapset ajautuvat kiusaamistilanteisiin.

4.2 Vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisy

Työntekijöiden haastattelujen pohjalta jaoinme vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyn keinot yksilöön, lapsiryhmään, kasvatuskumppanuuteen ja työntekijöihin liittyviin keinoihin. Myös toiseen tutkimuskysymykseemme liittyviä tuloksia havainnollistamme sisällysanalyysin pohjalta tekemillämme kuvioilla. Eniten haastatteluissa keskustelua herättivät lapsiryhmään liittyvät keinot.

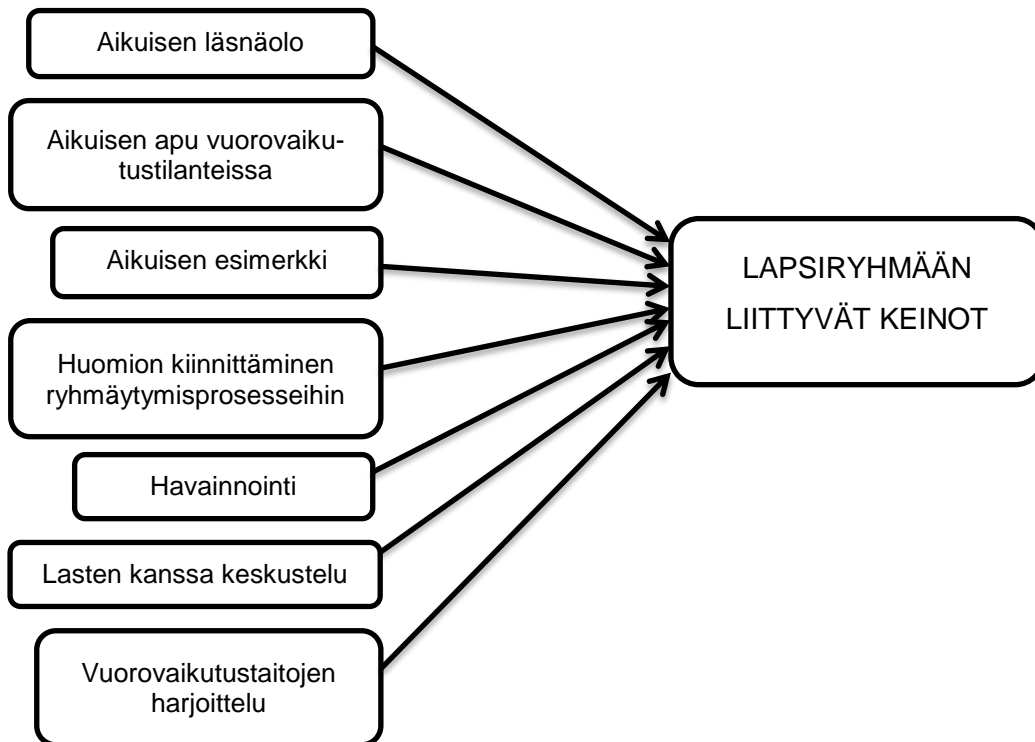

KUVIO 8. Lapsen yksilölliseen huomioimiseen liittyvät ennaltaehkäisyn keinot

Yksilöön liittyvillä tekijöillä tarkoitetaan ennaltaehkäisyn keinoja, jotka kohdistuvat yksilöön. Kuvioista 8 voidaan nähdä, että tällaisia ennaltaehkäisyn keinoja työntekijöiden mielestä ovat lapsen yksilöllisyyden huomiointi, lapsen itsetunnon vahvistaminen sekä erityisen tuen tarpeen huomiointi. Haastatteluissa todettiin, että lapsen yksilöllisyyden huomiointiin liittyy lapsen persoonallisuuden ja aikaisempien kokemusten huomioon ottaminen. Joidenkin haastateltavien mukaan päiväkodin työntekijöiden tulee varmistaa, että lapsi voi toimia päiväkotiympäristössä omana itsenään, ja että hänen oikeuksistaan huolehditaan. Muutamat haastateltavista toivat esille, että huomion kiinnittäminen sekä tutustuminen päiväkotiin tulevaan uuteen lapseen on tärkeää luottamussuhteen rakentamisen kannalta. Yksi työnteki-

jöistä mainitsi, että luottamussuhteella on vaikutusta siihen, kuinka paljon lapsi avautuu aikuiselle omista asioistaan. Joidenkin haastateltavien mukaan työntekijöiden on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että uusi lapsi saadaan liitettyä osaksi ryhmää. Osa työntekijöistä piti tärkeinä ennaltaehkäisyn keinoina lapsen itsetunnon vahvistamista sekä positiivisen minäkäsityksen tukemista. Yhden työntekijän mukaan lasta syyllistämällä lapsi saattaa omaksua vääränlaisen käyttäytymisroolin. Lapsi niin sanotusti syyllistyy eli tuntee syyllisyyttä, vaikka hän ei olisi tehnyt mitään väärää. Lapsen hyviä puolia korostamalla sekä rohkaisemalla ja kannustamalla pyritään vahvistamaan lapsen itsetuntoa sekä minäkäsitystä. Näin voidaan saada katkaistua lapsen minäkäsitykseen ja itsetuntoon liittyvä negatiivinen kierre.

Haastatteluista nousi esille, että syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä on tärkeää huomioida lapsen mahdollinen erityisen tuen tarve. Suurin osa työntekijöistä mainitsi, että lapsihavainnointi on hyvä keino havaita lapsen ongelmat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Haastattelujen mukaan lasten yksilöllisyys voidaan huomioida esimerkiksi pienryhmillä ja erilaisilla työmenetelmillä. Osa haastateltavista toi ilmi, että tällainen pienryhmä on esimerkiksi vuorovaikutusleikki-ryhmä, jossa tuetaan lapsen vuorovaikutustaitoja. Osa haastateltavista kertoi, että muidenkin erityisryhmien, kuten maahanmuuttajalasten kotouttamisen huomiointi sekä tulkkipalvelujen käyttö on tärkeää. Ennaltaehkäisyn näkökulmasta myös yhteistyötä erityislastentarhanopettajan kanssa pidettiin tärkeänä.

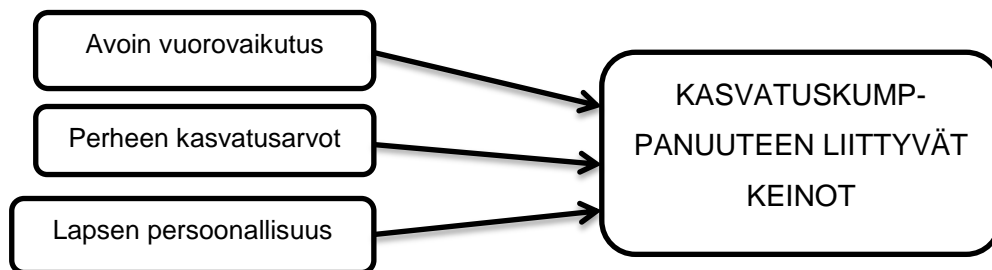
KUVIO 9. Lapsiryhmään liittyvät ennaltaehkäisyn keinot henkilökunnan mukaan

Kuviossa 9 kuvataan työntekijöiden näkemyksiä siitä millaisia lapsiryhmään liittyviä ennaltaehkäisyn keinoja on käytetty ja olisi hyvä käyttää päivähoitossa. Lähes kaikkien haastattelujen mukaan aikuisen läsnäolo ja saatavuus ovat tärkeitä vertaisvuorovaikutuksen kannalta. Muutama työntekijä kertoi, että aikuinen voi tukea lasta lasten välisissä leikeissä sekä auttaa arkaa lasta tutustumaan toisiin lapsiin. Yksi haastateltava kertoi, että aikuinen voi olla lapsen apuna leikkiin mukaan pyytämässä. Yhden haastateltavan mukaan työntekijän tulee toimia malliesimerkkinä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Haastatteluissa kävi ilmi, että työntekijän on tärkeää kiinnittää huomiota ryhmäytymisprosesseihin sekä vaikuttaa niihin omalla toiminnallaan yhteisökasvatuksellisesta näkökulmasta. Huomion kiinnittäminen ryhmäytymiseen on erityisen tärkeää silloin, kun päiväkotiin tulee uusi lapsi tai lapsi on jo ehtinyt syrjäytyä vertaisryhmästä. Uuden lapsen ryhmäytymistä muuhun lapsiryhmään voidaan edistää esimerkiksi siten, että lapsi pääsee ennen hoidon aloitusta tutustumaan muuhun ryhmään. Yhden työntekijän mukaan ryhmäytymiseen huomion kiinnittäminen on tärkeää, jotta voidaan ennaltaehkäistä lapsen syrjäytymistä vertaisryhmästä. Kun lapsi on jo ehtinyt syrjäytyä, häntä on vaikea saada takaisin ryhmään.

Haastattelujen mukaan koko päiväkodin ryhmätoimintaan tulee kiinnittää huomiota, jotta kaikki saisivat harjoitusta sosiaalisten taitojen osalta. Yksi haastateltava mainitsi, että aikuisen on tärkeä auttaa lasta löytämään samanhenkisiä kavereita päiväkotiryhmästä. Toinen haastateltavista painotti kuitenkin myös sitä, että on tärkeää huomioida se, ettei yritä ryhmäyttää lasta sellaiseen kaveriryhmään, jossa lapset eivät tule ollenkaan keskenään toimeen. On tärkeää puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tilanteisiin, jossa ilmenee esimerkiksi kiusaamista tai torjuntaa.

Haastatteluissa ilmeni, että havainnointi on yksi vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyn keino. Havainnoinnin myötä voidaan huomata varhaisia merkkejä lapsen vertaisryhmästä syrjäytymisestä ja puuttua niihin varhaisessa vaiheessa. Lasten kanssa vuorovaikutustaitojen harjoittelu sekä lasten kanssa keskustelu vertaisryhmästä syrjäytymiseen liittyvistä aiheista, toimii ennaltaehkäisevänä keinona. Työntekijät voivat auttaa lapsia vuorovaikutustilanteissa osallistumalla itse leikkiin tai seuraamalla leikkiä sivusta. Osallistumalla itse leikkiin aikuinen voi samalla ohjeistaa lasta, miten sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa on hyvä käyttäytyä. Yksi työntekijä mainitsi, että yhteisten sääntöjen ja periaatteiden luominen lasten kanssa on tärkeää lapsen sosiaalisen kehittymisen sekä vertaisvuorovaikutuksen kannalta. Yksi haastateltavista painotti, että toisten lasten vahingoittamista ei tule hyväksyä missään tilanteessa. Jos jollakin lapsella on vaikeuksia leikkitalanteessa, työntekijä voi auttaa lasta sanoittamalla muille lapsille tämän aikeita.

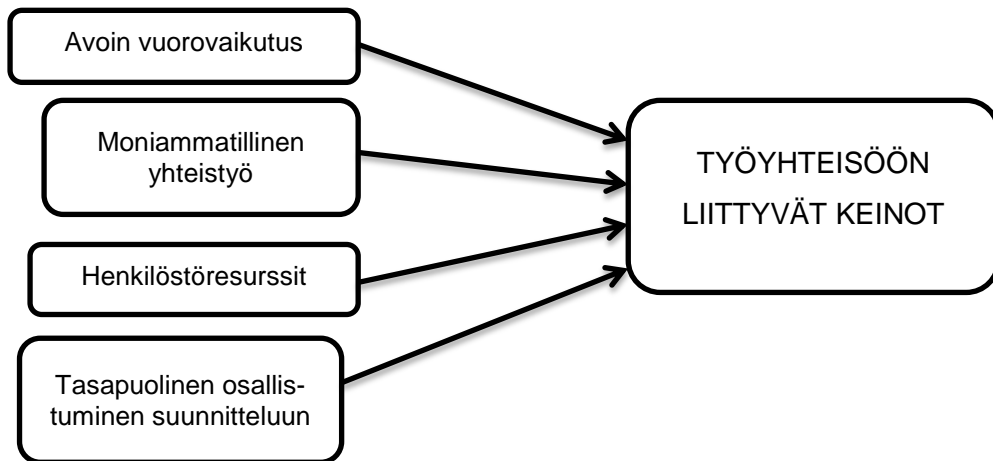
Osa työntekijöistä toi ilmi, että lapsille on hyvä järjestää ennalta suunniteltuja leikki-tilanteita, jossa lapset pääsevät harjaannuttamaan omia sosiaalisia taitojaan. Näissä leikki-tilanteissa lapset pääsevät harjoittelemaan erilaisia elämäntaitoja, kuten toisten huomioonottamista. Suurin osa työntekijöistä piti pienryhmien käyttöä näiden ryhmien harjoittelussa tärkeänä. Kyseisessä päiväkodissa tällaisia pienryhmiä ovat esimerkiksi Totaku- ja Theraplay-ryhmä. Vertaisryhmästä syrjäytymiseen liittyvien asioiden puheeksi ottaminen ja tilanteiden auki purkaminen lasten kanssa on lähes kaikkien työntekijöiden mielestä hyvä ennaltaehkäisyn keino. Asioita voidaan käydä läpi ihan vain keskustelemalla tai käyttämällä toiminnallisia menetelmiä, kuten satuja tai draamaa.

KUVIO 11. Kasvatuskumppanuuteen liittyvät ennaltaehkäisyn keinot työntekijöiden mukaan

Kuviossa 11 on kuvattu kasvatuskumppanuuteen liittyviä ennaltaehkäisyn keinoja, joita nousi esiin haastatteluista. Koko henkilökunnan mielestä lasten vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö eli kasvatuskumppanuus on tärkeää vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä. Yhden työntekijän mukaan työntekijöiden tehtävänä on olla vanhempien tukena kasvatustilanteissa ja rohkaista vanhempia puhumaan päiväkodin henkilöstölle lapseensa liittyvistä asioista. Henkilökunta mainitsi vanhempien kanssa keskustelun tärkeyden lapsen hyvinvoinnin ja kokonaisvaltaisen kehityksen kannalta. Osa työntekijöistä oli sitä mieltä, että huoli tulee ottaa puheeksi vanhempien kanssa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta heidän kanssaan voidaan miettiä mahdollisia tukitoimia lapselle.

Muutama haastateltava kertoi avoimen ja tiiviin vuorovaikutuksen olevan avaintekijä kasvatuskumppanuudessa. Myös vanhempien näkökulma ja tiedot lapsesta tulee ottaa huomioon keskusteltaessa mahdollisista toimenpiteistä. Vanhempien kanssa keskusteltaessa työntekijöiden tulee olla avoimia sekä rehellisiä. Osassa haastatteluista kävi ilmi, että vanhempien kanssa tulisi puhua siitä, miten lapsi käyttäytyy kotona sekä tiedustella olisiko mahdollista, että vanhemmat keskustelisivat lapsen kanssa. Yksi työntekijä mainitsi, että lapselle olisi tärkeää puhua samaa kieltä kotona ja päiväkodissa. Tämä edellyttää sitä, että päiväkodilla ja vanhemmilla on yhteiset kasvatustavoitteet. Tärkeää on siis sopia vanhempien kanssa yhteiset linjaukset lapsen kasvattamisesta, jotta lasta kasvatetaan ja hoidetaan kotona sekä päiväkodissa samalla tavalla.

KUVIO 10. Työyhteisöön liittyvät ennaltaehkäisyn keinot henkilökunnan mukaan

Haastattelujen pohjalta tehdystä kuvioista 10 voidaan huomata, että työntekijöiden on tärkeää suunnitella yhdessä toimintamalleja lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi. Haastatteluiden mukaan työntekijät pitävät tärkeänä työyhteisön avointa vuorovaikutusta. Haastatteluissa korostui tähän liittyen esimerkkeinä henkilökunnan keskustelu havainnoista, lapsen tilanteesta sekä miten siihen voitaisiin puuttua. Yksi haastateltava painotti myös sitä, että työyhteisössä tulisi keskustella siitä, onko lapsen käyttäytyminen tilapäistä vai toistuvaa. Tällä on suuri merkitys siihen, millä tavalla lapsen tilanteeseen puututaan. Osa haastatteluista korosti sitä, että kaikkien työntekijöiden tulisi voida osallistua näihin keskusteluihin, jotta kaikki olisivat tietoisia lapsiryhmässä tapahtuvista asioista sekä yhteisistä linjauksista. Tällöin voidaan myös laatia yhteisiä linjauksia siitä, miten toimitaan, jos lapsi on vaarassa syrjäytyä vertaisryhmästä. Muutama haastateltava mainitsi kyseisessä päiväkodissa käytössä olevan käsikirjan, jossa on ohjeita kuinka kiusaamistilanteissa toimimiseen.

Lähes kaikki mainitsivat suunnittelun tärkeyden vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä. Olennaista on suunnitella etukäteen päiväkodin toimintoja sekä ottaa suunnittelussa huomioon ryhmien muodostaminen siten, että ryhmä tukee lapsen sosiaalista kehitystä mahdollisimman hyvin. Yksi haastateltavista kertoi, että tilanteiden suunnittelu jokaisen lapsen kannalta tapauskohtaisesti on järkevää ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Yksi haastateltava korosti päiväkodin ryhmien välistä yhteistyön merkitystä lasten tilanteiden ratkaisemisessa. Lisäksi haastattelussa tuli ilmi päiväkodin ja koulun välinen yhteistyö sekä siihen liittyvät siirtopalaverit esikouluikäisille lapsille. Siirtopalavereissa koulun henkilökunta saa arvokasta tietoa lapsesta ja hänen ominaispiirteistään. Tämä on todella tärkeää vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisyssä sekä jo alkaneen syrjäytymiskierteen katkaisemiseksi.

Haastattelujen mukaan lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä ennaltaehkäistäessä tai siihen puututtaessa tarvitaan joskus moniammatillista yhteistyötä. Jos päiväkodin henkilökunnalla nousee huoli jostakin lapsesta, on hyvä konsultoida apua erityislastentarhanopettajalta tai päiväkodin ulkopuolisilta tahoilta. Päiväkodin yhteistyökumppaneina voivat toimia esimerkiksi perheneuvola tai terveyskeskuksen psykologi. Yksi työntekijä kuitenkin mainitsi, että jo pienillä tukitoimilla voi olla suuri vaikutus lapsen tilanteeseen. Toinen työntekijä mainitsi tällaiseksi tukimuodoksi tukihenkilön valinnan lapselle päiväkodin henkilökunnasta. Haastatteluissa korostui, että varhainen puuttuminen vertaisryhmästä syrjäytymiseen edellyttää sitä, että päiväkodissa on tarpeeksi ammattitaitoista henkilökuntaa. Osa kertoi, että vastuun jakaminen muiden kasvatusvastuullisten työntekijöiden kanssa helpottaa varhaista puuttamista lapsen tilanteeseen.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITYSIDEAT

Tutkimuksemme tavoitteena oli luoda kehitysideoita toimeksiantajana toimivalle työyhteisölle sekä mahdollisesti myös muille opinnäytetyöstämme kiinnostuneille. Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä halusimme selvittää vertaisryhmästä syrjäytymisen sekä siihen liittyvien uhkatekijöiden määrää. Tulosten mukaan kaikkia riskitekijöitä eli kiusaamista, torjuntaa sekä yksinäisyyttä oli ilmennyt kaikkien työntekijöiden työurien aikana. Toisella tutkimuskysymyksellä halusimme saada hyödynnettyä työntekijöiden hiljaista tietoa kehitysideoiden laatimisessa. Liitteessä 2 on kuvattu kuvion muodossa opinnäytetyömme keskeisimmät tulokset ja johtopäätökset. Teoriakirjallisuudessa ja haastatteluissa esille tulleet ilmiöt ja ennaltaehkäisyn keinot tukivat hyvin toisiaan ja näiden tietojen pohjalta teimme konkreettisia kehittämideoita, joilla lasten vertaisryhmästä syrjäytymiseen voitaisiin vaikuttaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Seuraavaksi käsittelemme kehitysideoita haastatteluiden pohjalta nousseiden yksilöön, lapsiryhmään, kasvatuskumppanuuteen ja työyhteisöön liittyvien keinojen jaottelun mukaan. Nämä keinot sisältävät tärkeitä vinkkejä, joita jokainen päiväkodin työntekijä pystyy hyödyntämään työssään. Niin kuin sanotaan, pienillä teoilla on suuri vaikutus.

Yksilöön liittyvistä ennaltaehkäisyn keinoista teorianäkökulmasta sekä haastatteluissa korostui erityisesti lapsen itsetunnon vahvistaminen. Lapsen itsetunnon vahvistamisen kannalta tärkeää on lapsen aito huomiointi yksilönä eli lapsen näkeminen ja kuuleminen. Lapsen näkemisessä keskeistä on se, että lasta pidetään kokonaisvaltaisena ihmisenä eikä vain toiminnan kohteena. Käytännössä tätä voidaan toteuttaa hyvin konkreettisin ja pienin keinoin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa esimerkiksi katsomalla lasta ja asettumalla hänen tasolleen. Lapsen kuunteleminen työntekijän ja lapsen välisissä vuorovaikutustilanteissa saattaa vaikuttaa yksinkertaiselta. Käytännössä se on kuitenkin haasteellista ja vaatii työntekijältä paljon oman toimintansa kyseenalaistamista ja arviointia. Vastavuoroinen ja tasavertainen keskustelu lapsen ja aikuisen välillä vaatii sitä, ettei työntekijä määritä keskustelun aihetta eikä myöskään ohjaa keskustelua haluamaansa suuntaan. Lapsen aito kuuntelu edellyttää sitä, että uskotaan lapsella todella olevan mielenkiintoista kerrottavaa. Tämän voi osoittaa esimerkiksi siten, että keskittyy lapsen kuuntelemiseen eikä laita sanoja lapsen suuhun. (Vehkalahti 2007, 12–20.)

Jotta lapsi oppisi arvostamaan itseään sellaisena kuin hän on, tulee työntekijän osoittaa arvostusta lasta kohtaan. Lapsien arvostaminen yksilöinä auttaa työntekijää löytämään kaikista lapsista positiivisia asioita. Hyvien puolien ja osaamisen korostaminen päiväkodissa rakentaa lapsen itsetuntoa sekä positiivista minäkuvaa. Tärkeää on myös arvostaa aidosti lapsen tunteita sekä kokemuksia. Havainnoinnissa työntekijän tulisi kiinnittää erityisesti huomiota lapsen positiivisiin puoliin sekä vahvuuksiin. Arjen toiminnoissa kaikkien lasten vahvuuksia olisi hyvä korostaa. Toiminnan suunnittelussa on hyvä huomioida se, että toiminta on sellaista jossa kaikkien lasten kyvyt korostuvat. (Vehkalahti 2007, 21–54.)

Tilan ja ajan antaminen on tärkeää lapsen itsetunnon kehitykselle, koska silloin lapsi huomioidaan yksilönä eikä vain ryhmänsä jäsenenä. Niin kuin aikaisemmin on tullut ilmi, lapset ovat persoonallisuudeltaan erilaisia. Jotkut lapset tarvitsevat enemmän aikaa ja tilaa kuin toiset. Lapselle tulee antaa tilaa toimia myös itsenäisesti ilman muuta vertaisryhmää. Ajan antamisessa on keskeistä se, että päiväkodin toiminnassa painotetaan kiireettömyyttä ja annetaan myös lasten vaikuttaa siihen, mitä päiväkodissa oloaikana tehdään. (Vehkalahti 2007, 21–54.)

Lapsiryhmään liittyvien ennaltaehkäisyn keinojen keskeisiä teemoja teoriassa sekä haastattelussa olivat havainnointi, keskustelu lapsiryhmässä, sosiaalisten sekä tunne-elämän taitojen harjoittelu ryhmässä sekä aikuisen osallistuminen ryhmätoimintaan.. Ennaltaehkäisyn näkökulmasta erityisesti havainnointi on avainasemassa, koska siten mahdolliset syrjäytymisen riskitekijät voidaan tunnistaa päiväkodissa. Havainnointi liitetään tärkeäksi osaksi päiväkotityötä, mutta arjen ja kiireen keskellä havainnoinnin merkitys voi helposti jäädä taka-alalle. Tämän vuoksi mielestämme olisikin tärkeää, että havainnoille varattaisiin aikaa. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että havainnointihetket, niiden ajankohdat ja se kuka havainnoi, suunniteltaisiin etukäteen työyhteisön kesken. Tärkeää havainnoinnin kannalta on myös se, että kaikilla työntekijöillä on tarpeeksi tietämystä siitä, mikä havainnoinnissa on keskeistä sekä mitä sillä tavoitellaan.

Lasten kanssa voidaan keskustella vertaisryhmästä syrjäytymiseen liittyvistä aiheista, esimerkiksi ihmisten erilaisuudesta, kiusaamisesta tai yksinäisyydestä. Mielestämme hyvä keino lasten positiivisen sosiaalisen vuorovaikutuksen edistämiseksi voisi olla yhteisten sääntöjen laatiminen lapsiryhmän kanssa. Esimerkiksi lasten kanssa voitaisiin miettiä, millainen käyttäytyminen ryhmässä saa kaverille aikaan hyvän mielen.

Sosiaaliseen kanssakäymiseen ja vertaisryhmästä syrjäytymiseen liittyviä aiheita voi käsitellä myös esimerkiksi satujen, leikkien, draaman tai nukketeatterin keinoin. Vertaistutoroinnista voisi olla hyötyä sekä vertaistutoroinnin kohteena olevan lapsen että itse vertaistuto-

roijan kannalta. Siinä hyödynnetään vertaistovereiden osaamista vertaisryhmässä heikommassa asemassa olevan lapsen auttamiseen. Käytännössä vertaislapsi auttaa sosiaalisissa taidoissa tukea tarvitsevaa lasta toimimaan ryhmässä.

Aikuisen osallistumisella ja läsnäololla lasten ryhmätoiminnoissa on suuri merkitys. Aikuinen voi toimia apuna sosiaalisissa taidoissa tukea tarvitsevalle lapselle esimerkiksi sanoittamalla lapsen toimintaa tai olemalla tukena ryhmään liittymistilanteissa. Työntekijä voi myös auttaa lapsia roolien jakamisessa ja varmistaa, että kaikki lapset saavat mieleisen roolin leikissä. Jotta aikuinen voisi havainnoida ja ohjata lapsia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, hänen tulee olla tilanteessa aidosti läsnä. Ei riitä, että työntekijä on fyysisesti lasten kanssa samassa tilassa, vaan tärkeää on, että työntekijä todella keskittyy lapsiin ja heidän tekemiseensä. Aikuinen vaikuttaa lapsiin vahvasti myös omalla esimerkillään, minkä vuoksi on tärkeää, että työntekijä tiedostaa oman käyttäytymisensä vaikutuksen lapsiin.

Mielestämme avoin yhteistyö lasten vanhempien kanssa on tärkeää, jotta päiväkodin työntekijät olisivat tietoisia lapsen taustoista ja persoonallisuuden piirteistä sekä siitä, miten lapsi käyttäytyy kotona. Esimerkiksi kotona lapsi voi käyttäytyä hyvin erilailla kuin päivähoitossa, jossa hänen täytyy jakaa aikuisten huomio monen muun lapsen kanssa. VASU-keskustelut ovat hyvä keino keskustella näistä asioista vanhempien kanssa. Työntekijän tulisi vanhempien kanssa keskustellessa olla avoin ja rehellinen. Kasvatuskumppanuuden olisi hyvä olla vastavuoroista eli vanhemmat antavat lapsesta tietoa työntekijöille ja työntekijät kertovat omista havainnoistaan lapseen liittyen. Jos työyhteisössä herää huoli jostakin lapsesta, pitää asiasta kertoa vanhemmille. Ennen kertomista on kuitenkin hyvä keskustella huolesta työyhteisön kesken, jotta saadaan selville onko muiden työntekijöiden huoli herännyt kyseisen lapsen suhteen.

Havainnoinnin, kuten muunkin ennaltaehkäisevän toiminnan edellytyksenä on se, että päiväkodissa on riittävästi osaavaa henkilökuntaa. Jos henkilökuntaa on liian vähän, henkilökunnan aika kuluu lähinnä lasten perushoitoon. Myös toiminnan suunnittelu voi jäädä toissijaiseksi. Suunnittelu olisi kuitenkin ennaltaehkäisyn näkökulmasta erityisen tärkeää ja siten voidaan vaikuttaa lasten vertaissuhteisiin. Henkilöstön koulutustausta voi vaikuttaa siihen, mihin lapsen kehityksen osa-alueeseen työntekijä kiinnittää huomionsa. Koulutustausta on hyvä ottaa huomioon työtehtävien jaossa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että koulutusten välillä vallitsisi paremmuusjärjestys, vaan kaikkien koulutukset ovat tasavertaisessa asemassa ja yhtä tärkeitä lapsen hyvinvoinnin tukemisessa.

Avoin yhteistyö työyhteisön sisällä on tärkeää lasten vertaissuhteiden edistämiseksi. Päiväkodissa olisi hyvä järjestää tapaamisia, joissa kaikki työntekijät pääsevät kertomaan havaintojaan lapsista. Kun kaikki työntekijät pääsevät kertomaan omia havaintojaan ja kokemuksiaan yksittäisen lapsen tai lapsiryhmän toiminnasta, saadaan tilanteesta paljon laajempi näkökulma. Tällöin voidaan välttää subjektiivisia tulkintoja ja päästä tarkastelussa mahdollisimman objektiiviselle tasolle. Lapsen tilanne saattaa joskus vaatia päiväkodin ulkopuolista apua. Tällaisia tahoja ovat esimerkiksi perheneuvola sekä terveyskeskuksen psykologi. Työntekijöiltä vaaditaan tietoutta omista voimavaroistaan, jotta voidaan arvioida riittävätkö päiväkodin resurssit lapsen ongelmien ratkaisemiseen vai tarvitaanko apua muilta tahoilta. Tilannetta tulee siis ajatella lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta.

6 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessimme on kehittänyt meitä ammatillisesti ja syventänyt ammattieettistä ajattelua. Pohdimme seuraavaksi, miten opinnäytetyömme aihe liittyy erityisesti sosionomin ammattiin sekä, mikä on sosionomin rooli päiväkodissa suhteessa tutkimaamme aiheeseen. Lopuksi kerromme myös, mitä konkreettisia kehittämisideoita toimeksiantajamme sai tekemästämme tutkimuksesta.

Sosiaalialan yleisiin kompetensseihin eli osaamisalueisiin kuuluu sosiaalialan eettinen osaaminen, asiakastyön osaaminen, sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen, yhteiskunnallinen analyysitaito, reflektiivinen kehittämis- ja johtamisosaaminen sekä yhteisöllinen osaaminen ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Sosiaalialan eettiseen osaamiseen sisältyy tietämys sosiaalialan eettisistä arvoista ja periaatteista sekä niihin sitoutuminen. (Mäkinen ym. 2009, 18–19.) Opinnäytetyössämme on korostunut sosiaalialan eettisistä arvoista erityisesti suvaitsevaisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä huono-osaisuuden ehkäiseminen. Vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisy on osaltaan huono-osaisuuden ehkäisemistä varhaisessa vaiheessa. Tutkimusaiheessamme korostuu ennaltaehkäisevänä näkökulmana myös suvaitsevaisuuteen kasvattaminen ja yhteisökasvatus. Luomalla jo päiväkodissa suvaitsevaa ilmapiiriä voidaan edistää lasten erilaisuuden hyväksymistä ja osallisuutta.

Asiakastyössä sosionomin tulee luoda asiakasta osallistavia vuorovaikutussuhteita (Mäkinen ym. 2009, 18–19). Päiväkotimaailmassa on tärkeää huomioida, että siellä järjestettävä toiminta on osallistavaa ja siihen voivat osallistua kaikki lapset omien voimavarojensa ja kykyjensä mukaan. Tämä vaatii työntekijältä syvällistä lapsiryhmän tuntemista ja huolellista suunnittelemista, joka huomioi jokaisen lapsen yksilölliset tarpeet. Osallisuuden edistämällä voidaan ehkäistä syrjäytymisen riskiä ja se on tärkeää jo päiväkotikäisten lasten parissa. Vertaisryhmästä syrjäytymisen kannalta päiväkodin työntekijän on tärkeä auttaa ja tukea lapsia luomaan osallistavia ja hyvinvointia lisääviä vuorovaikutussuhteita toisiin lapsiin.

Vertaisryhmästä syrjäytymisen ehkäisyssä sekä siihen puuttumisessa on välttämätöntä, että työntekijä tuntee hyvinvointia edistävät palvelujärjestelmät. Tällöin lapsi, jolla on sosiaalisia vaikeuksia, osataan tarvittaessa ohjata oikeiden palveluiden pariin. Yksi sosionomin kompetensseista on yhteiskunnallinen analyysitaito, joka tarkoittaa sitä, että sosionomi ymmärtää yhteiskunnan ja yksilön välisen suhteen sekä osaa analysoida sitä. Lasten vertaisryhmästä syrjäytyminen on ajankohtainen aihe nykyaikaisessa päiväkotityössä. Tämä kävi ilmi, kun pohdimme mahdollista opinnäytetyömme aihetta varhaiskasvatukseen liittyen.

Tämä aihe kiinnosti meitä myös sen takia, että sosiaalisen vuorovaikutuksen tukeminen on sosionomin yksi keskeisimmistä osaamisalueista. (Ks. Mäkinen ym. 2009, 18–19.)

Vaikka opinnäytetyömme onkin mittaluokaltaan pieni tutkimus eikä sillä todennäköisesti ole yhteiskunnallista vaikutusta, on se kuitenkin herättänyt meidät pohtimaan aihetta myös laajemmin yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Olemme huomioineet, että tällä hetkellä mediasa keskustellaan paljon erityisesti nuorten syrjäytymisestä. Tämän aiheen lisäksi tulisi kiinnittää enemmän huomiota ennaltaehkäisyyn jo hyvin varhaisessa vaiheessa, kuten päiväkodissa. Mielestämme pienillä teoilla voidaan ehkäistä syrjäytymiseen liittyvää ”lumipal-loefektiä”. Tällä tarkoitamme sitä, että jos lapsuudessa ei puututa pieniin ongelmiin, niistä voi myöhemmällä iällä tulla niin suuria, että niihin on vaikeampi puuttua.

Sosionomin työhön liittyvä reflektiivinen näkökulma liittyy opinnäytetyömme aiheeseen siten, että työntekijän tulee jatkuvasti tarkkailla ja arvioida omaa toimintaansa. Työntekijän tulee olla lapsille hyvän sosiaalisen vuorovaikutuksen malli. Toisten huomioiminen ja kunnioittaminen sekä tasavertaisuus työyhteisössä luovat päiväkotiin ilmapiirin, jossa lasten on helppo toimia ja harjoitella vuorovaikutustaitoja. Esimerkiksi työyhteisössä vallitsevat ristiriidat ja erimielisyydet tulee käsitellä jossain muualla kuin lasten nähden. Myös kunnioittava suhtautuminen kaikkiin lapsiin on tärkeää, jotta työntekijä toimisi esimerkkinä hyvän vuorovaikutuksen edistämiseksi lapsiryhmässä.

Sosionomin työhön liittyy vahvasti myös yhteisöllinen osaaminen, jolla tarkoitetaan sitä, että vahvistetaan asiakkaiden yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Tärkeää on, että tunnistaa työsään epätasa-arvoa tuottavia rakenteita. (Mäkinen ym. 2009, 18–19.) Jos työntekijä ei pysty kyseenalaistamaan esimerkiksi työpaikallaan vallitsevia toimintatapoja, ei työtä voida myöskään kehittää siten, että se olisi lasten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kehittävä. Työn kehittäminen on siis tärkeää myös vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn näkökulmasta.

Sosionomin ammattitaitoon kuuluu olennaisena osana sosiaalipedagoginen lähestymistapa. Sosiaalipedagogisella kasvatuserityksellä tarkoitetaan toimintaa, jossa kiinnitetään huomiota yhteisöllisiin näkökohtiin ihmisen kehityksessä ja kasvatuksessa sekä yhteisön tuomiin mahdollisuuksiin kasvatuksessa. Sosiaalipedagogiseen ajatteluun liittyy olennaisena myös syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden edistäminen. (Mäkinen ym. 2009, 109–110.) Varhaiskasvatustyössä sosiaalipedagogisen näkökulman huomiointi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että huomioidaan lapsi osana hänen yhteisöään, esimerkiksi hänen perhettään tai vertaisryhmäänsä. Lastentarhanopettajan pätevyyden suorittaneella sosionomilla on siis valmiuksia tarkastella lasta osana vertaisryhmäänsä sekä edistää lasten välistä vertaisvuorovaikutusta.

Myös perheen kanssa tehtävään yhteistyöhön ja perheen tukemiseen eli kasvatuskumppanuuden toteuttamiseen sosionomilla on hyvät valmiudet. Toimiva kasvatuskumppanuus on olennainen tekijä lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä.

Tekemistämme haastatteluista saimme hyödyllistä tietoa lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmenemisestä ja sen ennaltaehkäisystä. Teoriatiedon, haastatteluista saamamme tiedon sekä oman pohdintamme pohjalta muodostimme kuvauksen kehitysideoista (liite 2), jossa kuvataan sitä, kuinka päiväkodin henkilöstö voi ennaltaehkäistä lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä. Johtopäätöksissä esitettyjen esimerkkien tarkoitus on herättää pohdintaa työyhteisössä sekä työyhteisön sisäistä arviointia siitä, mitä antamistamme esimerkeistä voisi mahdollisesti ottaa käyttöön. Tarkoituksemme ei siis ollut luoda päiväkotityöhön valmista suoraa työhön siirrettävää mallia, vaan tärkeämpää on päiväkodin työntekijöiden reflektointi joihin annoimme opinnäytetyöllämme työkaluja.

Tekemämme opinnäytetyö jätti vielä joitakin kysymyksiä auki, joita voisi viedä eteenpäin esimerkiksi muissa opinnäytetöissä. Meitä olisi kiinnostanut tutkia aihetta myös toiminnallisin menetelmin, mutta ajankäytön vuoksi jouduimme rajaamaan opinnäytetyömme pelkästään tutkimukselliseen osuuteen. Lisäksi meitä olisi kiinnostanut tutkia lasten näkökulmaa aiheeseen liittyen. Mielenkiintoista olisi ollut myös havainnoida päiväkodin henkilöstön toimintaa vertaisvuorovaikutuksen edistämisen näkökulmasta. Aiheeseemme liittyviä jatkotutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi toiminnallisten menetelmien kehittäminen päiväkotiin. Niiden kautta voidaan harjoitella sosiaalisia taitoja ja itsetuntemusta. Esimerkkinä tästä voisi olla pienryhmätoiminta, jossa vahvistettaisiin lasten itsetuntoa toiminnallisin menetelmin.

LÄHTEET

- Aro, T. 2004. Neurologiset kehityshaasteet ja niihin vastaaminen. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.). *Eriyiskasvatus varhaislapsuudessa*. Helsinki: WSOY, 241–274.
- Bee, H. & Boyd, D. 2010. *The Developing Child*. Boston: Allyn & Bacon.
- Broberg, A., Almqvist, K. & Tjus, T. 2005. *Kliininen lapsipsykologia*. Helsinki: Edita: Suomen psykologiliitto.
- Cantell, H. 2010. *Ratkaiseva vuorovaikutus. Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eskola J. & Suoranta J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Hujala, E., Puroila, A., Parrila, S. & Nivala, V. 2007. *Päivähoidosta varhaiskasvatukseen*. Hyvinkää: T-Print.
- Junttila, N., Kaarakainen, M., Neitola, M., Salminen, T., Talo, J. & Votkin, H. 2002. Lasten minäkäsitys ja käyttäytymisen piirteet. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.). *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 51–94.
- Järvinen, M., Laine, A., Hellman-Suominen, K. 2009. *Varhaiskasvatusta ammattitaidolla*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kalliala, M. 2008. *Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* Helsinki: Gaudeamus.
- Kananen, J. 2010. *Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, liiketoiminta ja palvelut -yksikkö.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. *Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kasvun kumppanit. 2013. *Kasvatuskumppanuus – menetelmä rakentaa dialogista kasvatuskulttuuria* [verkkojulkaisu]. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [viitattu 26.2.2013]. Saatavissa: http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/menetelmat/kasvatuskumppanuus
- Katanoja, J. 2001. Huono-osaisuuden hinta. Teoksessa Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY, 193–208.
- Kauppila, R. 2006. *Vuorovaikutus ja sosiaaliset taidot: vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kekkonen, M. 2012. *Kasvatuskumppanuus puheena. Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoidon diskursiivisilla näyttämöillä*. Tampere: University Press.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2008. *Temperamentti, stressi ja elämäntilinta*. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2010. *Hyvä itsetunto*. Helsinki: WSOY.

- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. *Pienen lapsen sosiaalisuus*. Helsinki: WSOY.
- Kemppinen, P. 2000. *Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt*. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K.
- Kirves, K. & Stoor-Grenner, M. 2011. *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Koivunen, P. 2009. *Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laine, K. & Neitola, M. 2002. *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Laine, K. 2002a. Interventioiden mahdollisuus. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.). *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 101–112.
- Laine, K. & Talo, J. 2002. *Interventiomallin kehittelyä päiväkodin vertaisryhmästä syrjäytymiseen*. Kasvatus. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 33, 148–159.
- Laine, K. 2002b. Lasten syrjäytymisriskien yleisyys ja kasautuminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.). *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 45–50.
- Laine, K. 2002c. *Origins, syrjäytymisen syntymekanismit varhaislapsuudessa*. Turun yliopisto: Kasvatustieteiden laitos.
- Laine, K. 2002d. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.). *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen Seura, 13–37.
- Laine, K. 2005. *Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: Otava.
- Laine, T., Hyväri, S. & Vuokila-Oikkonen, P. 2010. Mitä on syrjäytymisen vastainen työ? Teoksessa Laine, T., Hyväri, S. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.). *Syrjäytymistä vastaan sosi-aali -ja terveystalalla*. Helsinki: Tammi, 12–15.
- Micklewright, J. 2002. *Social exclusion and children: A European view for a US debate*. Italy, Florence: United Nations Children's Fund.
- MLL. *Kiusaamisen vaikutuksia* [verkkajulkaisu]. Mannerheimin Lastensuojeluliitto [viitattu 7.1.2013]. Saatavissa: http://www.mll.fi/nuortennetti/kiusaaminen/syita_ja_seurauksia/kiusaamisen_vaikutuksia/
- MLL. 2011. *Lapset salaavat yksinäisyytensä aikuisilta* [verkkajulkaisu]. Mannerheimin lastensuojeluliitto [viitattu 7.1.2013]. Saatavissa: http://www.mll.fi/ajankohtaista/tiedotteet_ja_uutiset/?x41088=13528348
- Muhonen, J., Lallukka, K. & Turtiainen, P. 2009. *Pienryhmätoiminta lasten ja nuorten ehkäisevän työn menetelmänä*. Jyväskylä: YAD Youth Against Drugs ry.
- Mäkinen, P., Raatikainen, E., Rahikka, A. & Saarnio, T. 2009. *Ammattina sosionomi*. Helsinki: WSOYpro Oy.

- Pihlaja, P. 2004a. Ryhmä kasvun kontekstina ja ryhmäkohtainen suunnitelma. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.). *Eriyiskasvatus varhaislapsuudessa*. Helsinki: WSOY, 180–191.
- Pihlaja, P. 2004b. Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet lapsuudessa. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.). *Eriyiskasvatus varhaislapsuudessa*. Helsinki: WSOY, 214–240.
- Pihlaja, P. 2004c. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen rakenteelliset ja ideologiset perusteet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.). *Eriyiskasvatus varhaislapsuudessa*. Helsinki: WSOY, 112–130.
- Peltonen, A. 2004. *Apua ajoissa – Tunnista lapsen hätä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pölkki, P. 2001. Oppilaiden syrjäytymisuhkien tunnistaminen ja ehkäisy peruskoulun haasteena. Teoksessa Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY, 125–146.
- Raunio, K. 2006. *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. *Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä* [verkojulkaisu]. KvaliMOTV [viitattu 28.3.2012]. Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html
- Salmivalli, C. 2005. *Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-Kustannus
- Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. 2009. Mitä työyhteisölähtöinen prosessikehittäminen on? Teoksessa Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. (toim.). *Työyhteisö uusille urille. Kehittäminen osaksi arjen työtä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–29.
- Sosiaalialan ammattikouluverkosto. 2013. *Varhaiskasvatuksen työryhmä* [verkojulkaisu]. Sosiaaliportti [viitattu 13.3.2013]. Saatavissa: http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/tyoryhmat/varhaiskasvatuksen_tyoryhma/
- Stakes. 2005. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* [verkojulkaisu]. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus [viitattu 7.1.2013]. Saatavissa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7eef5448-e8a3-4887-ab97-19719ea74066>
- Suhonen, E. 2009. *Eriyistä tukea tarvitsevan taaperon sopeutuminen päiväkotiryhmään. Monitapaustutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta* [verkojulkaisu]. Helsingin yliopisto [viitattu 18.2.2013]. Saatavissa: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/45135/erityist.pdf?sequence=1>
- Tamminen, T. 2004. *Olipa kerran lapsuus*. Helsinki WSOY.
- Tuomi, J. 2007. *Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen*. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Uusitalo, I. 2005. *Työ tekijäänsä opettaa – sosionomi (AMK) asiantuntijavalmiuksia oppimassa*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Vehkalahti, R. 2007. *Kehu lapsi päivässä*. Helsinki: Lasten keskus.

Yoleri, S. & Gürşimşek, A. *Temperamental characteristics and peer victimization among pre-school children* [verkkojulkaisu]. International Journal of Global Education [viitattu 14.1.2013]. Saatavissa: <http://www.ijge.net/ojs/index.php/ijge/article/view/14>

TEEMAHAASTATTELURUNKO

1. Koulutus ja työhistoria

- Millainen koulutustausta teillä on?
- Millainen työhistoria teillä on päivähoitossa?

2. Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmeneminen päivähoitossa

- Miten lasten vertaisryhmästä syrjäytyminen on ilmennyt työurasi aikana?
 - o Kiusaaminen
 - o Torjunta
 - o Syrjäänvetäytyminen
 - o Aggressiivisuus
 - o Yksinäisyys

3. Kokemuksia lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä

- Miten työurasi aikana on ennaltaehkäisty tilanteita, joissa lapsilla on ollut vaara syrjäytyä vertaisryhmästä?
- Oletko havainnut toimivia keinoja, joilla voitaisiin tunnistaa lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä?

4. Puuttuminen lasten vertaisryhmästä syrjäytymiseen

- Miten työurasi aikana lasten vertaisryhmästä syrjäytymiseen on puututtu?
- Oletko huomannut toimivia keinoja lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen puuttumiseen?

5. Vertaisryhmästä syrjäytymisen vaikutukset lapseen

- Millaisia vaikutuksia olet havainnut vertaisryhmästä syrjäytyneissä lapsissa työurasi aikana?
- Miten vertaisryhmästä syrjäytyminen on näyttäytynyt lapsissa?

LIITE 2

HEI PÄIVÄKODIN VÄKI!

Olemme kolme sosionomiopiskelijaa Iisalmen Savonia-ammattikorkeakoulusta ja teemme opinnäytetyötä lasten vertaisryhmästä syrjäytymiseen liittyen. Tarkoituksenamme on haastatella teitä tutkimastamme aiheesta. Emme varsinaisesti tutki lasten vertaisryhmästä syrjäytymistä Keskustan päiväkodissa vaan tarkoituksena on saada teiltä tietoa koko siltä ajalta, kun olette työskennelleet lasten parissa.

Haastattelu on luottamuksellinen eikä opinnäytetyöhön tule mitään tunnistetietoja henkilökunnasta. Emme myöskään käytä suoria lainauksia haastattelusta opinnäytetyössämme. Haastatteluaineisto hävitetään, kun opinnäytetyö on valmis. Pää tavoitteenamme on saada kehitysideoita lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn.

Seuraavia asioita tutkimme lasten vertaisryhmästä syrjäytymisestä:

1. Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen ilmeneminen päivähoitossa
2. Lasten vertaisryhmästä syrjäytymisen tunnistaminen
3. Puuttuminen lasten vertaisryhmästä syrjäytymiseen

Jos teillä on vielä jotain kysyttävää, voitte ottaa meihin yhteyttä puhelimitse tai sähköpostitse.

Ystävällisin terveisin

Alina Kankainen, Jaana Koistinen ja Tiina Lappi

